

TÜRKBİLİMDE ARAYIŞLAR

TİMUR KOCAOĞLU armağanı

2. Kitap

EDİTÖR CEREN SELVİ

KUTLU YAYINEVİ
AKADEMİK BİLİM YAYINLARI

TÜRKBİLİMDE ARAYIŞLAR

Timur Kocaoğlu Armağanı

İkinci Kitap

Editör:
Dr. Ceren Selvi

Kutlu Yayınevi
2022

KUTLU YAYINEVİ
göksel sözcükleriñ yayıncısı

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı bélgési: 50661

bétik: 1107

Editör:
Dr. Ceren SELVİ

Kapak tasarımcısı:
Cafer ULUÇ

1. baskı: Aralık, 2022 – İstanbul

ISBN: 978-625-6355-15-6

© Ceren SELVİ
Tüm içerik yazarlarının sorumluluğundadır: Yayınevi yalnızca basım, dağıtım ve satış işlemlerinden yükümlüdür.

KUTLU YAYINEVİ – göksel sözcükleriñ yayıncısı
Kartaltepe Mahallesi, Atakan Sokağı, No: 3/A
Sefaköy, Küçükçekmece-İSTANBUL
İletişim: 0850 241 76 34, istek@kutluyayinevi.com

Kaya Dijital: 47102
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Emintaş Matbaacılar Sitesi
No:101/398 Topkapı,
Zeytinburnu-İSTANBUL

Ayıntab ve Civarında Lala Mustafa Paşa Vakfı ve Uygulamaları

Arş. Gör. Dr. Naime Yüksel KARASU*

Giriş

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin devlet, siyaset adamlarından ve komutanlarından biri olan Lala[*] Kara Mustafa[†] Paşa, Bosna'ya bağlı Vişegrad kazasının Rudo nahiyesine bağlı Sokoloviç (Şahinoğulları) köyünden devşirilerek saray hizmetine girmiştir (Turan, 1958: 552). Devşirmeden yetişen diğer devlet ricali gibi Mustafa Paşa'nın da hayatının ilk evresi hakkında pek az şey bilinmekle birlikte Şehzade Selim'e lala tayin edildikten sonra önemli bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Saraya alınması konusu ihtilaflı[‡] olmakla birlikte Sadrazam Rüstem Paşa'nın, Safed Sancak Beyliğinden (Filistin bölgesi) Şehzade Selim'in Lalalığına Mustafa Paşa'yı getirmesi (1556) ile saray hizmetinde üst düzey görevli olarak çalışmaya başlamıştır (Danişmend, II, 1948: 310-311; Turan, 1958: 553).

---

*Dr. Öğr. Üyesi, AYBÜ İTBF Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, naime.kayacaglayan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3245-5582.

[*] *Lâlâ;* Osmanlılarda şehzadelerin yetiştirilmesinden sorumlu görevlidir. Farsça olan "lâlâ" kelimesi sözlükte "kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr" anlamına gelmektedir. Tarihî seyir içerisinde zamanla ileri gelenlerin, varlıklı kişilerin, yüksek dereceli idarecilerin, bey, han, hükümdar çocuklarının eğitimiyle ilgilenen, onlara yönetim sanatını öğreten, her türlü bakımından ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri ifade eden bir mâna kazanmıştır. Tuncer Baykara, "Lâlâ", *TDVİA,* C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 70.

[†] Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî* adlı eserinde Mustafa Paşa hem "Kara" hem de şehzade Selim'e lalalık yapmış olmasından dolayı "Lala" tabirleriyle ifade edilmektedir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî,* C. IV, Yayına Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1202.

[‡] Lala Mustafa Paşa, Bekir Kütükoğlu'na göre Yavuz Sultan Selim döneminde saraya alınmıştır. Bkz. Bekir Kütükoğlu, "Mustafa Paşa, Lala", *İA*, C. VIII, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 732; Şerafettin Turan'a göre ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde saray hizmetine girmiştir. Bkz. Turan, *a.g.m.,* s. 552.

Lala Mustafa Paşa, Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasında yaşanan taht mücadelesinde etkin bir rol oynamış,[*] Şehzade Selim taraftarı olarak öne çıkmıştır. (Uzunçarşılı, II, 2006: 406-408); Hammer, III, 2010: 877). İki şehzade arasındaki çekişmenin Konya Savaşına (30 Mayıs 1559) neden olması ile Lala Mustafa Paşa, savaşın Selim tarafından kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Şehzade Bayezid'in İran'dan iadesinin gecikmesi ile Lala Mustafa Paşa'nın durumu sarsılmaya başlamış Rüstem Paşa'ya harekete geçme imkânı vermiştir. Rüstem Paşa fırsattan istifade ederek Lala Mustafa Paşa'yı Budin'de bulunan Pojega Sancak Beyliğine göndermek istemiş, ancak araya Şehzade Selim'in girmesi ile Tameşvar Beylerbeyliğine (1560) oradan da Van Beylerbeyliğine (1560) tayin edilmiştir. Daha sonra ise sırası ile Erzurum (1562), Halep (1563) ve Şam Beylerbeyliğine (1563) getirilmiştir (Kütükoğlu, 1979: 733; Turan, 1958: 556-557).

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı sonrası tek varis olan Şehzade Selim tahta oturmuştur. Sultan Selim şehzadeliği döneminde Lala Mustafa Paşa'ya sadaret sözü vermiş olmasına rağmen Lala Mustafa Paşa'nın hemşehrisi ve Sultan'ın damadı olan Sokullu Mehmed Paşa bu makama getirilmiştir. Bununla beraber Lalası Mustafa Paşa'ya da Vezirlik ve Seraskerlik vererek gönlünü almayı ihmal etmemiştir.[†] Ne var ki Yemen isyanında isabetli kararlar alamaması üzerine Serdarlıktan azledilen Lala Mustafa Paşa, Şam Beylerbeyliği'ne ve burada hakkında açılan tahkikat gereği de İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Tahkikattan bir sonuç çıkmaması

[*] Mustafa Ali'nin, hizmetinde bulunduğu Lala Mustafa Paşa'nın rolü hakkında verdiği bilgilere göre; Paşa'nın şehzadeler arasındaki mücadelenin tek sebebi olarak gösterilmesi yanlıştır. Nitekim Mustafa Paşa'nın şehzadeler arasındaki mücadelede rolü, yangına körükle gitmekten ileri geçmemiştir. En yüksek devlet makamı olan Sadrazamlığa yükselmek gayesiyle hareket eden Lala Mustafa Paşa, kendi menfaati için Bayezid ile Selim arasındaki veliahtlık mücadelesini şiddetlendirmekten çekinmemiştir. Ancak şehzadelerin sancaklarının değiştirilmesinde, Lala Mustafa Paşa'nın faaliyeti dışında çok daha başka olaylar meydana gelmiştir. Şerafettin Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, TTK Yayınları, Ankara 1961, s. 49.

[†] Sokullu Mehmet Paşa'nın da Şehzadeliği döneminde Selim taraftarlığı ve onun damadı oluşu sebebi ile Lala Mustafa Paşa pek fazla direnç göstermemiştir. Ancak bir taraftan Sokullu'nun, hemşerisi olan Lala Mustafa Paşa tarafından gelebilecek tehdit ve tehlikeleri bertaraf etme düşüncesi ile onu saraydan uzaklaştırma isteği, diğer taraftan da Selim'in Lalasına karşı vefa borcunu ödeme isteklerinin olduğu bir dönemde Yemen İsyanı çıkmıştır. Şam'da olan Lala Mustafa Paşa Yemen isyanını bastırmak üzere görevlendirilerek hem vezir hem de Serasker yapılmıştır. Böylece her üç tarafın da istediği olmuştur. Bkz. Turan, *a.g.m.,* s. 558-569.

üzerine Lala Mustafa Paşa altıncı vezir olarak Divan-ı Hümayuna girmiştir. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de gerçekleştirdiği ticaretin emniyetinin Kıbrıslı korsanlar tarafından tehdit edilmesi üzerine Kıbrıs'ın fethi gündeme gelmiştir. Lala Mustafa Paşa II. Selim'in Kıbrıs seferi projesinin Ebu's-Suud Efendi ile en önemli savunucusu olmuştur (Turan, 1958: 569-574).

Vezir-i azâm Sokullu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen Venedik'e savaş ilan edilip Kıbrıs seferi başlatılmıştır. Kıbrıs Seferi için askerî kabiliyet ve tecrübelerinden dolayı Serdar tayin edilen Lala Mustafa Paşa, Mayıs 1570'te Kıbrıs'a çıktığı seferden Ağustos 1571'de "Kıbrıs Fatihi" olarak İstanbul'a dönmüştür (Selanîkî, 1999: 95; Kütükoğlu, 1979: 733; Turan, 1958: 575; Hammer, IV, 2010: 1003-1007). III. Murad'ın tahta çıkışı ile İran'a savaş ilan edilmiş ve ordunun Serdarlığına Lala Mustafa Paşa getirilmiştir (Selanîkî, 1999: 117; Uzunçarşılı, III, I, 2006: 58). Bu sefer ile Mustafa Paşa, "Gürcistan Fatihi" olmuştur. İstanbul'a dönüşü sonrasında II. Vezirliğe getirilen Lala Mustafa Paşa bir süre mühürsüz olarak Sadaret vekilliği yapmıştır. Rüstem Paşa'nın damadı olan Semiz Ahmed Paşa'nın ölümü ile sonunda Sadrazamlık makamına Lala Mustafa Paşa kavuşabilecek gibi görünmüşse de Paşa, bu denli istediği terfii elde edememiştir (Selanîkî, 1999: 128; Kütükoğlu, 1979: 733-735). [*] Sadrazamın görevlerini devralmasına rağmen, Koca Sinan Paşa onun resmen atanmasını önlemeyi başarmıştır. Üç aylık bir ara dönemden sonra, 1580 Ağustos'unda sadrazamlık makamına Koca Sinan Paşa sahip olmuştur (Finkel, 2007: 155).

Lala Mustafa Paşa, ilk evliliğini Mısır Sultanı Gavri'nin oğlu Mehmed Bey'in kızı Fatma Hanım ile yapmıştır (Kütükoğlu, 1979: 736). Paşa bu evlilik sonrası büyük bir serveti kontrol eder hale gelmiştir. İlk eşinin vefatından sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Mehmed'in kızı Hüma Sultan ile evlenerek hanedana akraba olmuştur. Lala Mustafa Paşa, evlilikleri ile Kıbrıs ve Gürcistan fetihleri sonrası elde ettiği servetini hayrat ve hasenatta kullanmıştır. Paşa'nın idarî ve askerî hizmetleri kadar önemli olan diğer bir hizmeti birçok yerde inanılmaz azamette hayır eserleri yaptırmasıdır. Örneğin; Mısır, Şam ve Halep'te kurduğu vakıflardan yılda 10.000 floriden fazla gelir elde ettiği dile getirilmektedir (Turan, 1958: 578-593). Özellikle Şam Beylerbeyliği görevindeyken diğer

[*] Lala Mustafa Paşa'nın gerek hayatını anlatan kaynaklarda ve gerekse de dönemin olaylarını anlatan hiçbir kaynakta Paşa'nın sadrazamlık makamına gelişi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte bazı şeriyye sicillerinde "Kıbrıs Fatihi" ile "vezir-i azam" ifadesi kullanılmıştır. Örnek belgeler için bkz. GŞS, 64/58 (1711); GŞS, 73/263 (1722); GŞS, 76/99 (1727); GŞS, 81/7-8 (1729).

görevlerinde olduğu gibi vakıf eserleri yaptırmaya devam etmiştir.[*] Lala Mustafa Paşa Şam'da 360 hücreli han, hamam ve tekkeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir (Kütükoğlu, 1979: 736).

Osmanlı Devleti'nde Vakıf Uygulamaları ve Lala Mustafa Paşa'nın Vakfiyesi

Vakıf müessesesi,[†] asırlar geçtikçe İslam toplumlarında büyük önem kazanmış, sosyal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dinî-hukukî bir müessesedir. Bütün Türk-İslam toplumlarında adeta bir yarış halinde gelişen vakıflar, bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülünün zirvesine ulaşmış ve İslam hukukunun en zengin ve etkili kurumlarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, bir insanın doğumundan ölümüne kadar, hatta ölümünden sonra da etkili olan ve beşerî hayatın bütün gereklerini ve ihtiyaçlarını karşılayan sosyal yardımlaşma müesseseleri olarak hizmet vermişlerdir (Cansel, 1988: 321; Yediyıldız, 1988: 404).

Osmanlılarda dini hizmetler, eğitim, sağlık, şehircilik, bayındırlık hizmetleri ve askerî hizmetlere yönelik vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar sosyal çatışmanın engellenmesi, gelir-servet dağılımının ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, istihdamı artırıcı etki yapması ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasında büyük rol oynamıştır (Köprülü, 1938: 5-6; Yediyıldız, 1988: 406). Ayrıca vakıflar bir hayır kurumu olarak ahlaki ve dinî duyguların etkisiyle gelişmiştir. İslamiyet'in yardımlaşmayı teşvik etmesinin bir yansıması olmuşlardır (Zaim, 1988: 209). Günümüzde hâlâ kullanılmakta olan binlerce camii,

---

[*] Erzurum'da ilk Osmanlı Külliyesi olarak nitelenebilecek eser, Lala Mustafa Paşa tarafından 1562 yılında Erzurum Beylerbeyi olduğu sırada yaptırılmıştır. Bu eser Lala Mustafa Paşa'nın ilk vakıf eseri olma özelliği taşımaktadır. Enes Demir, *Azerbaycan, Gürcistan ve Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa*, Ed. Ayşe Erol, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 266.

[†] Arapça kökenli "vakf" kelimesinin lügatta; durmak, durdurmak, alıkoymak, hapsetmek, beklemek, dinlendirmek anlamlarında kullanılmaktadır. Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, Elif Ofset, İstanbul 1979, s. 501-502; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 8; Istılahı anlamda ise vakıf kelimesine değişik anlamlar yüklenmiştir. Bazı vakıf tarifleri şöyledir: Menfaati insanlara ait olur düşüncesiyle bir mülkü Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten habs ve menetmektir. Bkz. Ali Himmet Berki, "Hukukî ve İctimaî Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi,* S. V, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1962, s. 9; Ali Haydar Efendiye göre vakıf, geliri Allah'ın kullarına ait olmak üzere vakf olunan malı Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde devamlı olmak üzere temlik ve temellükten habs ve menfaatini tasadduk veya dilediğine sarf etmektir. Bkz. M. Zeki Pakalın, "Vakıf", *Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s. 577; Bir mal ve mülkü satılmamak şartıyla, bir fiili hayra tahsis ve teberru etmektir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki,* Çağrı Yayınları, İstanbul 1986, s. 1396.

imaret, kervansaray, yol, çeşme, han, hamam, köprü gibi eserler kamuya tahsis edilmiş birer vakıf eseridir.

Osmanlı Devleti'nde ister yönetici isterse de yönetilen pozisyonunda olsun her Osmanlı reayası vakıf kurabilmiştir. XVI. asrın en dikkat çeken yöneticilerinden olan Lala Mustafa Paşa da hem ailesinden gelen zenginliğini hem de görevleri sırasında elde ettiği gelirleri vakfetmiştir (Turan, 1958: 593). Bu çalışmanın dışında kalan ve İslam Dünyası'nın belli yerlerinde kurulmuş olan Lala Mustafa Paşa vakıflarının bazıları halen ayakta olup kuruluş amacına hizmet etmekte iken bazıları da yıkılıp yok olmuştur. Paşa, aşağıda isimleri geçen vakıflarının büyük bir kısmını görevli bulunduğu yerlerde yaptırmıştır. Lala Mustafa Paşa'ya ait vakıf ve hayrat eserleri şunlardır:

1. Erzurum'da camii (Uraz, 1944: 9),
2. Şam'da 360 odalı büyük bir han (Lala Paşa Hanı), hamam ve tekkeler,
3. Kars'ta camii,
4. Lefkoşe'deki Ömer Camisine ait vakıflar,
5. Şam civarında Kunaytira'da Camii ve imareti (Kütükoğlu, 1979: 736),
6. Ilgın'da camii, bedesten, imaret ve kervansaray,
7. Şam'da kaplıca ile bir kervansaray,
8. Kudüs'te Cüneyn Kalesi'nde camii ve imaret (Elgin, 1948: 53),
9. Tiflis'te camii,
10. Zile'de bir mektep,
11. Ayıntab (Gaziantep)'ta külliye, çok sayıda dükkân, üç bedesten, boyahaneler vs. (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 14a-20b; Güldal, 2001: 71-75).

Lala Mustafa Paşa Şam, Sayda, Beyrut, Nablus, Ayıntab, Erzurum, San'a gibi şehirlerde ve onların köylerinde bulunan vakıfların yer aldığı H. 982/M. 1574-75 tarihli vakfiyesinde Ayıntab şehrinde Boyacılar Çarşısı'nda 5 dükkânın vakfedildiği bilgisi yer almaktadır. Ayıntab ile ilgili daha sonraki dönemlerde bedesten, han, hamam ve diğer vakıfları ise burada da kullanılacak olan H. 985/M. 1577 tarihli vakfiyesinde bulunmaktadır (Çınar, 2000: 246-247).

Lala Mustafa Paşa tarafından Ilgın Kasabası'nda yapılan camii, bedesten, imaret ve kervansaray için bir vakıf kurulmuştur. Yukarıda isimleri zikredilen vakıf ve hayratların bir kısmı gelir getirici vakıf olarak bu vakfa bağlanmıştır. Ayrı ayrı her bir vakıf ve gelirleri öncelikli olarak vakfın kendi ihtiyaçlarının karşılanmasında, daha sonra ise Konya Ilgın'daki vakfın ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Ilgın'daki

külliye sağ kol güzergâhında İstanbul-Mekke hattında, Eskişehir-Konya arasındaki önemli bir mevkide bulunmaktadır. Bu külliye Osmanlı döneminde bölgenin ticari merkezi konumunda olmasından dolayı mimarisinde ticari yapılar ön plana çıkarılmıştır. Birbirine bitişik iki büyük han açık ve kapalı bölümlerinden oluşan arasta, merkezdeki camii, tophane, imaret, sıbyan mektebi, hamam ve helalardan oluşan külliye Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Caminin giriş kapısı üzerindeki üç satırlık celi sülüs hatlı kitabede, *Sultan Selim oğlu Sultan Murad zamanında Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa tarafından 984/1576 yılında yaptırılmış* şeklinde bir ifade yer almaktadır (Boran, 2001: 41).

Lala Mustafa Paşa, görevli bulunduğu yerlerde yaptırdığı birçok mimari eserin bir kısmını da Ayıntab'ta[*] yaptırmış olduğu bedesten, han ve hamamdan oluşan bir külliye oluşturmaktadır. Böyle teşekküllü bir külliye Ayıntab şehrinde ilk defa Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Şehrin coğrafi konumu ile ticaret yolları üzerinde yer alması sebebiyle külliye, şehirde ticari ve sosyal hayatın canlanmasında büyük katkı sağlamıştır (Özkarcı, 1995: 49). Paşa'nın burada yaptırmış olduğu külliye toplum yararına faydalı olmakla birlikte aynı zamanda ticari bir yapı olup kendisine ait başka vakıf eserlerinin akarı durumunda olmuştur. Nitekim vakfiyede belirtildiğine göre külliyedeki yapıların masrafları ve ihtiyaçları karşılandıktan sonra buradan elde edilen gelirlerden artan miktarın bir bölümü Paşa'nın Ilgın'daki hayratlarına aktarılması, eğer yine fazla kalır ise bir bölümü de Kunaytıra'daki vakıflara devredilmesi şeklinde şart koşulmaktadır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 41a; Güldal, 2001: 90-91).

Lala Mustafa Paşa bu bölgede kurmuş olduğu vakıfların büyük bir kısmını daha önce de belirttiğimiz gibi Şam Beylerbeyliği yaptığı dönemde meydana getirmiştir. Burada özellikle gelir getirmeye yönelik kurmuş olduğu vakıf eserleriyle hem şehrin ekonomisine katkıda bulunmuş hem de Ilgın kasabasında kurmuş olduğu vakfın maddi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlamıştır. Ayıntab Şeriyye Sicilleri'nde, Lala Mustafa Paşa vakfı ile ilgili tespit edebildiğimiz belgelerde gelirlerin toplanması ve vakıflara yapılan masraflar

[*] Gaziantep şehri için Osmanlı döneminde kullanılan isimlerinden bir tanesi "Ayıntab"dır. Bu çalışmada kullanılan belgelerde bu ismiyle anıldığı için yazı içerisinde şehrin adı aslına sadık kalınarak "Ayıntab" şeklinde kullanılmıştır. Şehrin adı sonrasında Antep ve 6 Şubat 1921 tarihinde T.B.M.M. tarafından "Gazi" unvanının verilmesiyle de Gaziantep olarak son halini almıştır.

hesaplanarak elde edilen gelirden vakıfların ihtiyaç duyduğu tamir ve masrafların görülmesi istenmektedir.[*]

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi klasik vakfiyelerde görülen;

1. Allah Teâlâ'ya hamd, Peygambere salat ve selam,
2. Genel olarak vakfa duyulan ihtiyacın ayet ve hadisler ile desteklenerek ifade edilmesi,
3. Lala Mustafa Paşa'nın vakıf kurucusu olduğunun tescili,
4. Vakfın gelirlerinin ayrıntılı olarak bildirilmesi,
5. Mütevelli belirlenmesi ve şartları,
6. Vakfı oluşturan ana unsurları ve kapsamlarının belirlenmesi,
7. Vakıf çalışanlarının ve ücretlerinin belirlenmesi,
8. İmarethânede pişecek yemekler, masrafları ve miktarları ile şartların belirlenmesi,
9. Vakfın şahitler huzurunda tescili ve tasdikinin belirlenmesi, şeklinde bölümlerden oluşmaktadır.[†]

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesine baktığımızda vakfın mütevellisinin kendisi ve ailesi olduğunu görürüz. Paşa ömrü boyunca bu görevi kendi üzerine almıştır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 41a; Güldal, 2001: 78-79). Vakfın hangi şartlar altında ve kimler tarafından yönetileceği vakfiyede ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Vakfın idaresinde yetki ve sorumluluk mütevelliye verilmiştir. Vakfın denetlenmesi ve her yıl hesaplarının incelenmesi işi ise Ilgın hâkimine bırakılmıştır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 42b; Güldal, 2001: 92). Vakfiyede vâkfın kesin şartları tek tek sıralanıp belirtilmekle birlikte zamanın şartlarına göre bir esneklik ve çıkış yolu da bırakılmıştır. Gelirler harcamalara yettiği ve giderleri karşıladığı müddetçe vakfiyenin şartları dışına çıkılamaz, ancak gelirler giderleri karşılayamayacak bir durum ortaya çıkarsa mütevelliye gelirleri arttırıcı tedbirler alabilmesi konusunda yetki vermektedir (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 23b; Güldal, 2001: 78).

Lala Mustafa Paşa vakfiyesinde mütevelli dışında görev yapacak olan kişiler, görevleri ve alacakları ücretler ile açıkça belirtilmiştir. Ayrıca vakıf çalışanlarının şartlara uygun olarak görevlerini yapmaları ve bir aksaklık olması durumunda çalışanlara karşı uygulanacak olan prosedür açıkça anlatılarak görevini ihmal eden personelin öncelikle uyarılacağı ancak isyan ya da ihanet gibi bir durum yaşanırsa ve bu durum şüpheye mahal vermeyecek derecede açık ve

[*] Örnek sicil belgeleri için bkz. GŞS, 54/143; GŞS, 64/59; GŞS, 65/41, 45, 275, 276, 278, 281; GŞS, 68/50; GŞS, 73/263; GŞS, 81/7-8; GŞS, 119/394.

[†] Bu konuda ayrıntılı bilgi vakfiyenin son bölümünde yer almaktadır. Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, s. 45a-46-b; Güldal, *a.g.t.,* s. 30.

sabit olursa derhal azledileceği vakfiyede anlatılmıştır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 27b-32a; Güldal, 2001: 81-84). Yine vakfedilen yerlerin sınırları, pişirilecek yemek ve miktarları ile kimlerin faydalanacağı vakfiyede tek tek tespit edilmiştir. Sadece fakirlerin doyurulması sağlanmamış aynı zamanda imarete gelen misafirlere de ikramda bulunularak önemli bir sosyal ihtiyaç karşılanmıştır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 25a-25b; Güldal, 2001: 79). İmarette hangi günler ne yemek pişirileceği, yemek için ne kadar gelir tahsis edildiği, ekmeğin ağırlığı, yemekte kullanılacak etin miktarı, tuzu, yağı gibi ne varsa miktarları, kişi başına ne kadar yemek verileceği vakfiyede ayrıntılı olarak belirtilmiştir (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 36a-38a; Güldal, 2001: 87-89).

Ayıntab ve Civarında Lala Mustafa Paşa Vakfı ve Uygulamaları: Şeriyye Sicillerine Yansıyan Dava Örnekleri

Ayıntab şehri tepelerle çevrili küçük bir alan üzerinde ve şehrin ilk çekirdeğini teşkil eden kale etrafında şekillenmiştir. Eskiçağlardan beri kervan yollarının kavşak noktasında yer alması buranın önemini oldukça arttırdığı gibi fiziki bakımdan gelişmesine de yol açmış, önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır (Özdeğer, 1996: 468). Şehir, Suriye'yi kesen ve bölgedeki bütün büyük kentleri kuzey-güney ekseninde birbirine bağlayan göçer kuşağının kuzey ucunda yer almaktaydı (Canbakal, 2009: 58). Şehrin hemen güneyinde bulunan ve önemli bir ticaret merkezi olan Halep'in şehre olan yakınlığı bu şehir ile olan ticari münasebetlerini geliştirmiştir (Altınöz, 1999: 129). Osmanlı döneminde şehrin ana ticaret yollarına yakınlığı nedeniyle hızlı bir ekonomik gelişme süreci yaşanmıştır. Bunun sonucunda şehrin mimari yapısında han, imalathane, hamam, camii, mescit, medrese gibi anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Şehrin iktisadi hayatının zengin ve hareketli olması, nüfusunun artmasına, imalathanelerin ve ticarethanelerin şehir hayatının ihtiyacından daha fazla sayıda bulunmasına olanak sağlamıştır (Dargot-Dağlıoğlu, 1979: 66-67).

Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi bu şehirde de kurulan vakıflar ve oluşturulan vakıf külliyeleri şehir hayatı ile halkın yaşantısının iç içe geçmiş olduğu kuruluşlar olmuştur. Ayıntab şehrinde de dini ve kültürel olarak çeşitli ve çok sayıda vakıf müessesesi bulunmaktadır. Bizzat şehirde kurulup kendi gelirini şehir içinde kullanan vakıflar olduğu gibi gelirlerini başka şehirlerde oluşturulan vakıflara aktaran, yani bir çeşit bu vakıfların akarı durumunda olan vakıflar da mevcuttur. Bunların en güzel örneğini Lala Mustafa Paşa vakfı oluşturmaktadır. Lala Mustafa Paşa Ayıntab şehrinde çok sayıda dükkân, han, hamam, bedesten yaptırmış ve bunların kira gelirleriyle

öncelikle mevcut vakıfların ayakta kalmasını sağlamış aynı zamanda vakıf harcamalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Paşa'nın bu şehirde kurmuş olduğu vakıf kuruluşları tamamen ticari yapılardan oluşmaktadır. Bunda şehrin ticari konumu önemli bir etkendir.

Toplum yararına olduğu kadar, vakıf kurucularının ailelerine ve diğer akrabalarına da büyük menfaatler sağlayan vakıfların işleyişini ve teşkilat yapısını düzenleyen vakıf kurucuları olmuştur. Çünkü vâkıf, vakfını kurarken, her türlü hukuki yapısını ve gayesini belirleyen bir "vakfiye" düzenletmiştir. Böylece vakfının yönetimini ve denetimini sağlayacak kişileri ve görevli sayısını da kendisi belirlemiştir (Yüksel, 1998: 55). Lala Mustafa Paşa'nın en önemli vakıflarından olan Ilgın'da kurmuş olduğu camii ve imarethaneden oluşan vakfı, vakfiyesinden öğrendiğimize göre H. 985/M. 1577'de oluşturulmuştur (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 47a; Güldal, 2001: 96). Paşa'nın Ayıntab ve civarında kurduğu vakıflar ile ilgili ayrıca bir vakfiyesi bulunmayıp bu vakfiye Paşa'nın Ayıntab'ta yaptırmış olduğu bütün binaları ve akarları da kapsamaktadır. Vakfiye 1577 tarihinde oluşturulmakla birlikte Ayıntab'ta kurduğu vakıf kuruluşlarının ne zaman meydana getirildiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu vakıf kuruluşlarından elde edilen gelirler, Paşa'nın Ilgın'da oluşturmuş olduğu camii ve imaretten meydana gelen vakıf külliyesinin devamının sağlanması için kullanıldığı belgelerden tespit edilmektedir.[*]

Vakıfların idare şekli daha önce de belirttiğimiz gibi vakıf kurucularının şartlarına göre tayin edilmiştir. Vakıf kuran kişiler vakfa istedikleri gibi yetkili bir kişi tayin etmişlerdir. Bu kişi belgelerde mütevelli olarak geçmektedir.[†] Lala Mustafa Paşa vakfına ilk mütevelli olarak Abdülmennanoğlu Ali Kethüda tayin edilmiştir (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 45a; Güldal, 2001: 94). Vakıf sahibi sadece ilk mütevelliyi atamakla kalmayıp ona halef olacak kişilerin de nasıl atanacağını vakfiyesinde belirtmiştir. Gerek Paşa'nın vakfiyesinden ve gerekse de şeriyye sicillerinden anladığımıza göre Paşa'nın mütevelli tayinleri "evladiyet ve meşrutiyet" üzere devam etmektedir (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 24a-24b; Güldal, 2001: 78-79). İncelemiş olduğumuz dönemin şeriyye sicillerinde Paşa'nın Ayıntab bölgesinde

[*] Konu ile ilgili örnek sicil kayıtları için bkz. GŞS, 54/143; GŞS, 64/59; GŞS, 65/41, 45, 275, 276, 278, 281; GŞS, 68/50; GŞS, 73/263; GŞS, 81/7-8; GŞS, 119/394.

[†] Vakfiyedeki şartlara ve şerʿi hükümlere göre vakfın işlerini idare etmek üzere tayin olunan şahsa mütevelli denmektedir. Mütevelliler vakfiyede şart koşulmadan tevliyet hakkına sahip olmak üzere yani meşrutiyet üzere olmayan mütevelliler ve vakfiyede şart gereği mütevelli olanlar şeklinde iki şekilde atanmışlardır. Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 11, Ed. Hasan Celal Güzel, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 451.

kurmuş olduğu vakıflar için isimleri geçen mütevellilerin büyük bir çoğunluğunun Şam'da ikamet etmeleri sebebiyle vakfın gelirlerinin toplanması ve gereken harcamaların yapılması için bir vekil tayin edilmesini gerekli kılmıştır.[*]

Çalışmamızda incelediğimiz sicillerden ilk tespit edebildiğimiz mütevelli H. 998/M. 1590 tarihli sicilde vakıf dükkânlarının kiraya verilmesini konu alan dava kaydında adı geçen Ahmed Bey'dir (GŞS, 8/4). H. 1017/M. 1608 tarihinde mütevelli Hacı Satılmış bin Mehmed'tir (GŞS, 11/235, 565). H. 1061/M. 1651 tarihinde Ebubekir Bey (GŞS, 20/139), H. 1094/M. 1682 tarihinde Ahmed Bey'dir (GŞS, 35/156). H. 1098/M. 1686 tarihinde vakfın mütevellisi Belkıs Hatun olmakla birlikte bu tarihten itibaren Belkıs Hatun'un yaşlanmasından dolayı sorumluluklarını yerine getiremediğinden bu göreve Mehmed Bey tayin edilmiştir (GŞS, 37/35).[†] Mehmed Bey H. 1104/M. 1693 tarihinde de vakfın mütevellisi olarak bu göreve devam etmiştir (GŞS, 40/166). H. 1111/M. 1700, H. 1123/M. 1711, H. 1126/M. 1714, H. 1130/M. 1718 H. 1139/M. 1727 tarihlerinde meşrutiyet ve evladiyet üzere mütevelli Mustafa Bey'in kızı Rabia Hanım'dır (GŞS, 51/11, 278; GŞS, 64/58; GŞS, 65/41, 45, 276; GŞS, 68/50; GŞS, 76/99). H. 1142/M. 1729, H. 1149/M. 1736, H. 1162/M. 1749, H. 1166/M. 1752, H. 1168/M. 1754-55, H. 1169/M. 1756 tarihlerinde es-Seyyid Mustafa Bey (GŞS, 81/7-8; GŞS, 91/284; GŞS, 106/219; GŞS, 111/238; GŞS, 112/289; GŞS, 114/232), H. 1171/M. 1757, H. 1175/M. 1762, H. 1176/M. 1763 tarihlerinde es-Seyyid Mehmed Bey'dir (GŞS, 118/27; GŞS, 119/394, 48, 19; GŞS, 124-A/205). H. 1182/M. 1769 tarihinde ise vakfın es-Seyyid Mehmed Bey ve diğer es-Seyyid Mehmed Bey olmak üzere iki tane mütevellisi bulunmaktadır. Her iki mütevelli de Şam'da

---

[*] Mütevelli vekili atamalarına yönelik örnek belgeler için bkz. Mütevelli Abdülbaki Bey vekili Ebubekir Bey (H.1060/M.1650), GŞS, 20/139; Mehmed Ağa vekili Ahmed Ağa (H.1103/M.1692), GŞS, 40/34; Rabia Hanım'ın vekili Mustafa Efendi ibni Mehmed Efendi (H.1111/M.1700), GŞS, 51/11, 278; Rabia Hanım'ın vekili el-Hac Süleyman (H.1123/M.1711), GŞS, 64/58, 68, 147; Rabia Hanım'ın vekili Musa Ağa (H.1126/M.1714), GŞS, 65/55; Rabia Hanım'ın vekili el-Hac Hüseyin Ağa (H.1130/M.1718), GŞS, 68/50; Musta Bey'in vekili oğlu Yahya Bey (H.1142/M.1729), GŞS, 81/7-8; Mustafa Bey'in vekili İbrahim Beşe (H.1149/M.1736) GŞS, 91/284; Mustafa Bey'in vekili Ali zâde İbrahim Çelebi (H.1162/M.1749), GŞS, 106/219; Mustafa Bey'in vekili el-Hac Mehmed Ağa (H.1166/M.1752), GŞS, 111/238; Mustafa Bey'in vekili Sühanizade Mehmed Ağa (H.1168/M.1754-55), GŞS, 112/289; Mustafa Bey'in vekili Hacı Mehmed Ağa (H.1169/M.1755), GŞS, 114/232; Es-Seyyid Mehmed Bey'in vekili el-Hac Mustafa (H.1171/M.1757), GŞS, 118/27; Mehmed Bey'in vekili es-Seyyid Ahmed (H.1175/M.1762), GŞS, 119/20, 394; Mütevelli vekili Çeçen es-Seyyid Ahmed Ağa (H.1180/M.1767), GŞS, 123/109.

[†] GŞS, 37/35. 36 numaralı sicil defterinde mütevelli görevi için Belkıs Hatun'un 100 kuruş ücret aldığı görülmektedir. GŞS, 36/132.

ikamet etmektedirler (GŞS, 124-A/10). Aralıklarla da olsa 1700-1727 tarihleri arasındaki defterlerde tek bir kişinin adına rastlanmakla birlikte H. 1114/M. 1702 tarihine vakfın mütevellisi Ilgın'daki caminin hatibi Mustafa Efendi olarak geçmektedir (GŞS, 54/143).

Lala Mustafa Paşa'nın görevli bulunduğu yerlerde yaptırdığı birçok mimari eserin önemli bir kısmını da Ayıntab'ta yaptırmış olduğu bedesten, han ve hamamdan oluşan bir külliye oluşturmaktadır. Külliye'nin Gaziantep Kalesi'nin yanında inşa edilmiş olduğu ifade edilmektedir. Külliye'nin ortasında yer alan bedestenin birçok dükkândan müteşekkil olduğunu görmek mümkündür. Bu külliye *Lala Mustafa Paşa Külliyesi* olarak da adlandırılmaktadır. Eserin 1564-68 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir (Özkarcı, 1995: 39-40). Paşa'nın vakfiyesinde külliyede yer alan binalar dışında boyahane, değirmen, ev, bostan, konak gibi gelir getiren başka vakıfları da yer almaktadır. Ayıntab'ta bulunan vakıf eserlerinin özellikle de gelir getirici olması sebebiyle gerek kira gelirlerinin ödenmemesi veya kiraya verilmesi konularında ve gerekse de bu binalara gereken harcamaların/masrafların yapılması hususunda şeriyye sicillerinde çok sayıda dava kaydına rastlanılmaktadır. Ayrıca sicillerde belli dönemlere ait vakfın yıllık gelirini gösteren kayıtlar da yer almaktadır. Çalışmamızda, Lala Mustafa Paşa vakfiyesinde yer alan Ayıntab'a ait vakıf kuruluşları sicillere yansıyan dava örnekleri ile aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

1. Hamam

Eblehan Mahallesinde Tuffahiye Hamamı: Paşa'nın vakfiyesinde hamamın sınırları çizilmekle birlikte fiziki ölçüleri verilip hamamla ilgili genel bilgiler aktarılmıştır. Eblehan mahallesinde bulunan hamamın güneyinde nehir, doğusunda umumi yol, kuzey ve batısında Şeyh Tahiroğlu Mevlâna Abdülfettah Efendi mülki ile sınırları olan Tuffahiye Hamamı'nın tamamı vakfedilmiştir. Vakfiyeye göre, ocak ve depolarının yeri ile hamamın arazisinin uzunluğu 62 zirâʿ[*] (yaklaşık 45,5 metre), genişliği 22 zirâʿ (yaklaşık 16 metre) olup içinde fıskiye ile orta oda ve sıcaklık odası, kurnayı ısıtmak için bakır kazanlar vardır. Hamam, vakfiyede kullanımı için tahsis edilmiş suyu

[*] Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Şerʿi zirâʿ 49,1 cm'e eşittir. T.H., "Zirâʿ", *İA*, C. XIII, MEB Yayınları, İstanbul 1986, s. 575; Deyim olarak bu miktara denk gelen uzunluk ölçüsüdür. Buna arşın da denilmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, "Zira", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C.III, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s. 663; Osmanlı Devleti'nde mimar arşını olarak XVI. yüzyıl için değeri 73,3333 cm'dir. Mehmet Erkal, "Arşın", *TDVİA*, C. 3, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 412.

kullanmaktadır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 14a-14b; Güldal, 2001: 71).

Kale yakınında yer alan* Tuffahiye hamamı vakfiyede verilen ölçülere göre ortalama 730 metre karedir. Bu hamam ile ilgili sicillere yansıyan dava kayıtları daha çok hamama yönelik yapılan masraflar ve bu yapılan bu masrafların kira geliri ile takas edilmesine yöneliktir. Bu kayıtlar ilgili döneme yönelik kira gelirlerini, hamamın işletilme şeklini ve kiracılarının kimler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Hamamın kira gelirine yönelik sicil kayıtlarında hamam, 1652 yılında İbrahim Çelebi'ye 80 kuruşa (GŞS, 22/223). 1686 yılında Hacı Mehmed'e 160 kuruşa kiraya verilmiştir (GŞS, 36/19). Hamamın 1700 ve 1702 yıllarına ait gelirleri 100 kuruştur. (GŞS, 51/278; GŞS, 54/143). Hamamın hisselere bölünerek üç kişi tarafından işletildiği de olmuştur. Bu dönemde hamam için yapılan masraf miktarı kişi başına 110,5 kuruş olup toplamda 331,5 kuruştur. İlgili sicil kaydına göre yapılan masraflar kira gelirinden düşürülerek kalan miktar kiraya takas edilmiştir (GŞS, 65/41). 1714-1715 tarihlerinde hamamın yıllık kira geliri 65 kuruşa düşerek gelirinde yaklaşık %35'lik bir azalma yaşanmıştır. Hamam yine bu dönemde de hisselere bölünerek işletilmiştir. Yarım hissesi 32,5 kuruşa Hasan Çelebiye kiraya verilmiştir (GŞS, 65/45, 275, 278). 1722 yılında ise çok az da olsa %3'lük bir artış yaşanmış ve hamamın geliri 67 kuruşa yükselmiştir (GŞS, 73/263).

Sicil kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilere göre hamamın kadın kiracısı da olmuştur. Bu durum şehrin ekonomik hayatında kadınların da etkin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1755 tarihinde Ahmed kızı Fatma'ya açılan dava kaydında hamamın yıllık gelirinin 70 kuruş olduğu görülmektedir. Bir buçuk yıl hamamın kiracısı olan Fatma Hanım, aynı zamanda kira gelirlerini Şam'da ikamet etmekte olan vakfın mütevellisine göndermektedir (GŞS, 114/161).

Amu (Amûd)Mahallesinde Büyük Hamam ve arazisi: Paşa'nın vakfiyesine göre, vakfettiği bir diğer hamam Ayıntab'ın Amûd mahallesinde Kale altına yakın bir yerde bulunmaktadır (GŞS, 117/50). Vakfiyede diğer hamam gibi bu hamamın da sınırları çizilmiş, fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Hamamın güneyinde Yusufoğlu Hüseyin'in mülkü ve Sarı Abdi mülkünün tamamı, doğusunda vakıf sahibinin hanı, kuzey ve batısında yol bulunmaktadır. Hamamın çöplüğü için uzunluğu 35 zirâʿ, genişliği 24 zirâʿ olan boş arazisi ile Büyük Hamam'ın tamamı; deposu ile arazisinin uzunluğu 101 zirâʿ (yaklaşık olarak 74 metre), külhan denilen ocağı ile genişliği 59 zirâʿ (yaklaşık 43 metre)'dır. İçinde fıskiye ile soyunma odası, sofa, hela,

* Örnek sicil kayıtları için bkz. GŞS, 133/42, 44; GŞS, 165/61.

sıcaklık odası ve kurnayı ısıtmak için bakır kazanlar vardır. (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 14b-15a; Güldal, 2001: 71).[*]

Ayıntab'ın ünlü hamamlarından biri olan Paşa Hamamı, Lala Mustafa Paşa külliyesi içinde aynı adla anılan hanın batı tarafına bitişik olarak muhtemelen Paşa'nın Halep ve Şam'da Beylerbeyi olduğu esnada (1563-1568) inşa edilmiştir (Torun, 2006: 368-387). Hamam, klasik Osmanlı hamamlarının planına uygun olarak soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşmaktadır. Yapının inşasında sarımtırak renginde küfeki kesme taş kullanılmıştır (Özkarcı, 1995: 44). Lala Mustafa Paşa vakfından olan Büyük Hamam, Gaziantep Şeriyye Sicilleri'nde *Paşa Hamamı* olarak ifade edilmekle (GŞS, 117/18) birlikte *Büyük Paşa Hamamı* olarak da geçmektedir (GŞS, 123/109).

Paşa Hamamı'na sokağa açılan sivri kemerli kapıdan dokuz basamak inilerek girilmektedir. Hamamın ilk giriş yeri olan soğukluk kare planlı olup, ortasında aydınlatma fenerinin bulunduğu kubbe ile örtülüdür. Soyunma kısmından ve helâların olduğu koridordan ılıklığa geçilir. Ilıklık kare planlı bir merkezin karşılıklı iki tarafında eyvanların bulunduğu genişçe bir mekândır. Ilıklıktan doğrudan girilen sıcaklık ise, merkezi mekânın ortasına denk gelen sekiz köşeli göbek taşının çevresinde sıralanan sekiz eyvan ve iki halvetten oluşmaktadır. Su deposu ve külhan sıcaklığın devamında yer almaktadır (Kültür Envanteri, 2005: 109). Evliya Çelebi, şehirdeki hamamlardan sadece bunun hakkında suyu, havası, döşemeleri ve giyilecek eşyasının pek temiz ve hamamın parlak ve aydınlık olduğu şeklinde bilgi vermiştir.[†] Bu bilgiler hamamın, şehirde önde gelen hamamlardan birisi olduğunu göstermektedir. Tuffahiye Hamamı'ndan günümüze herhangi bir iz kalmamasına rağmen bu hamam asıl işlevleriyle günümüze kadar ulaşabilmiştir (Çam, 1996: 473).

Hamamdan tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak 6 Cemâziyelevvel 978 / 6 Ekim 1570 tarihli sicil belgesinde bahsedilmiştir (GŞS, 4/416). Lala Mustafa Paşa'ya ait bu hamamın kiralanması ile ilgili kayıtlara bakıldığında diğer hamam ile kıyaslandığında hamam kiralama fiyatının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. 9 Rebiülevvel 980/20 Temmuz 1572 tarihinde Mustafa Paşa'nın vekili Hacı Nasır Ağa, Paşa'nın kale yakınındaki hamamını

[*] Gaziantep Şeriyye Sicillerinde de bu hamamın Amu mahallesinde bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. GŞS, 51/11.

[†] "*Paşa Hamamı, âb-ı hevâsı ve binâsı ve bisâtı (döşemeleri) ve esbâbları pâk beyâz, dellâk-ı dilberânlı, hamâm-ı rûşenadır (aydınlık)…".* Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatname*, C. 9, Haz. Rebert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.178-179.

yıllık 350 altına kiraya vermiştir (GŞS, 6/37, 40). Buna göre Muharrem 984 / Nisan 1576 tarihinde Mustafa Paşa'nın Tahte'l-kal'a'daki büyük hamamı yani Paşa hamamı 225 altın mukabilinde yıllık olarak kiraya verilmiştir (GŞS, 133/132). Kira miktarları dikkate alındığında Mustafa Paşa'nın hamamlarının oldukça iyi durumda ve buna bağlı olarak gelirlerinin fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonraki dönemlere ait sicillere yansıyan belgelerde hamamın günlük olarak kiraya verildiği de görülmektedir. 1608 yılına ait kayıtta hamam günlük 6 paraya Ahmed Çelebi'ye kiraya verilmiştir (GŞS, 11/410). 1651 senesinde Hacı Hasan'a senelik 115 kuruşa (GŞS, 22/228), 1661 senesinde 3 seneliğine senede 120 kuruşa Hacı Habib'e kiraya verilmiş, kiradan 40 kuruş hamamın tamiri için harcanmıştır (GŞS, 26/74). Bu hamam, diğer hamama göre çok daha geniş sınırlara sahip olup gelirleri de buna bağlı olarak daha fazla olmuştur. Paşa'ya ait diğer hamam gibi bu hamamın da üç hisseye bölünerek işletildiği olmuştur. Hamamın üçte biri H. 1126/M. 1714 tarihinde Debbağzâde es-Seyyid İbrahim Çelebi Efendi'ye, diğer üçte biri es-Seyyid Ali Çelebi'ye (GŞS, 65/281) ve son hissesi ise el-Hâc Ömer Ağa'ya (GŞS, 65/41) her biri için 33 kuruş 1 sülüse kiraya verilmiştir. Paşa hamamının 1702 yılında yıllık kira geliri 180 kuruş (GŞS, 54/143) iken 1714-1715 yılında diğer hamamın gelirlerinde yaşanan düşüş gibi bu hamamın da yıllık kira gelirinde yaklaşık olarak %50'den fazla bir azalma yaşanmıştır ve bu dönemde Paşa Hamamı'nın yıllık kira geliri 100 kuruş olmuştur (GŞS, 65/275). 1722 yılında ise hamamın yıllık kira geliri değişmeyerek aynı kalmıştır (GŞS, 73/263).

Paşa Hamamı'nın kiracıları ve kira getirisi dışında hamam için yapılan masrafları içeren çok sayıda kayıtlar da sicillere yansımıştır. 1667 yılından itibaren tespit edebildiğimiz kayıtlar kira gelirleri yanında hamama yapılan masrafları da içermektedir. Hamam bu dönemde onarımdan geçirilerek toplamda 253 kuruş masraf yapılmıştır.[*] 1692 yılına ait kayıtta ise hamamı üç seneliğine kiralayan Mustafa Çelebi, yapmış olduğu masrafları mütevelliden talep ederek toplamda 250 kuruş harcadığı masraf miktarını talep etmektedir (GŞS, 40/19).[†] Paşa Hamamı'nın 1707 tarihinden beri kiracıları el-Hac Ömer

[*] "*... hamamın kubbesi için 28 guruş kıymetli peyke, 400 gane, 42 guruş dahi zeyt ve kireç ve üstadiye, 8 guruş cam, 20 guruş kireç ve kendir ve üstadiye, 80 guruş kazgan için bakır, 45 guruş üstadiye, 15 guruş tamir-i ocak, 15 guruş tahliye-i ayak ki cem''an 253 guruş masraf zuhur edip ...* ": GŞS, 28/381.

[†] Aynı döneme ait sicil defterinin bir başka dava kaydında yine dükkân ile Paşa'nın her iki hamamının yıllık 1.015 kuruşa kiraya verildiği, Ilgın'a gönderilen miktarın dışında yapılan harcamaların tek tek anlatıldığı ve her iki hamam ile dükkâna 130 kuruş masraf edildiği belirtilmektedir. GŞS, 40/108.

ve Hüseyin Beşe'dir ve bu kişiler hamamın tamire ihtiyacı olan kısımları için 500 kuruş harcama yapmışlardır (GŞS, 117/18).

Hamam için zaman zaman büyük masraflar da yapılmış ve yapılan masraflar için bir masraf defteri tutulduğu da olmuştur. Bu konuda hem tamire muhtaç olan kısımlar uzman kişiler tarafından belirlenmiş hem de yapılacak masrafların kalem kalem ne kadar olacağı kayda alınmıştır. Bu konuya yönelik örnek sicil kaydında, Paşa hamamının eskiyen kazanının yenilenmesi ve diğer bakım ve onarımının yapılması için Ayıntab Mimar-ı Hassa vekili es-Seyyid el-Hac Abdullah tarafından keşif yapıldığı ve sonrasında bir masraf defteri oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 1758 yılına ait oluşturulan bu masraf defterine göre hamama 121 kuruş masraf yapılmış ve bu masrafın kira gelirlerinden karşılanmasına yönelik izin verilmiştir (GŞS, 117/18). Yapılan harcama kalemlerini ve miktarlarını gösteren ilgili defter kaydı ekler kısmında bulunan Tablo 1'de ayrıntılı olarak yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz bir diğer masraf defteri Nisan 1767 yılına aittir. Mütevelli vekili Çeçen es-Seyyid Ahmed Ağa tarafından hamam için yapılan masraf ve tamir ettirdiği yerleri keşif için naip ve Mimar-ı Hassa vekili el-Hac Mehmed, Naccarlar şeyhi Usta Süleyman ve diğer üstatlar görevlendirilmiştir. Bu dönemde hamam için yapılan masraflar toplamda 288 kuruş olarak belirlenmiş olup Tablo 2'de ayrıntılı olarak verilmiştir (GŞS, 123/109). Bu şekilde sadece yapılan masraflar kayıt altına alınmış olmuyor aynı zamanda masrafların kira gelirinden düşürülebilmesi için mütevelliden izin talep edilmiş oluyordu. Aksi halde masrafların kira gelirinden düşürülmesi konusunda sorunlar yaşanabilmekteydi.

Sicil kayıtlarında Vezir Lala Mustafa Paşa'nın *Tahte'l-kal'a*'daki hamamları şeklinde ifade edilen Tuffahiye ve Büyük Hamam şehrin önde gelen hamamları arasındaydı (GŞS, 133/418, 402). Çeşitli onarım ve tamirat yapılarak ve gereken ilaveler eklenerek günümüzde de Paşa Hamamı fonksiyonunu devam ettirmektedir.

2. Han

Amûd Mahallesinde Han: Paşa'nın vakfettiği hamamlarda olduğu gibi hanla ilgili olarak da vakfiyede, bulunduğu mevki ve genişliği ile çeşitli fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Paşa Hanı, Ayıntab'ın Amûd mahallesinde yer almaktadır. Güneyinde yol ve Mehmed'in mülkünün tamamı, doğusunda yol, kuzey ve batısında yol olan hanın arazisinin uzunluğu 93 zirâʿ (yaklaşık olarak 68 metre), ahır ile genişliği ise 49 zirâʿ (yaklaşık olarak 36 metre)'dır.

Han'ın aşağı kısmında 34 oda, 1 kabbân[*] ve 3 tuvalet ile Büyük Hamam'ın suyunun aktığı büyük bir kanal, yukarı kısmında ise 1 mescit, 45 oda ve 2 tuvalet vardır (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 15a-15b; Güldal, 2001: 71-72). Lala Mustafa Paşa Hanı olarak isimlendirilen bu han, Şahinbey ilçesi, Karagöz mahallesi, Handan Bey Çarşısı'nda yer alarak günümüze kadar ulaşan bir eserdir. Lala Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği külliyenin içerisinde yer alan hanın Paşa tarafından (GŞS, 133/398) 1563 yılı civarında inşa ettirildiği tahmin edilmektedir (Çam, 2000: 1). Handa pamuk ve dokuma türü malzemeler de satıldığı için Hışva Hanı olarak isimlendirildiği gibi Paşa Han'ı olarak da bilinmektedir. Han, Paşa'nın vakfiyesinde verilen ölçülere göre ortalama 2.450 metre karedir. Tek katlı, tek avlulu ve avluya bitişik ahırı bulunan hanlar sınıfına giren bu han şu anda kullanıma açıktır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından aslına uygun olarak restore edilen Hışva Han, 2016 yılı ağustos ayında otel-restoran-dükkân olarak hizmete girmiştir.[†] Kuzey-güney yönünde yerleştirilen yapı, arsa durumuna göre şekil aldığı için çarpık plana sahiptir. Han, muhtelif ebat ve şekillerdeki hacimlerle dört taraftan çevrelenmiş avlu, avlunun kuzey tarafındaki mekânların arkasına yerleştirilen ahır ve ön cephede yer alan dükkânlardan oluşmaktadır. Hanın duvar ve örtü sisteminde sarımtırak renginde Paşa Hamamı mimarisinde de kullanılan küfeki kesme taş, cümle kapısında siyah ve sarımtırak renginde kesme taş kullanılmıştır (Kültür Envanteri, 2005: 94-96; Özkarcı, 1995: 41).

Lala Mustafa Paşa Hanı'na yönelik en eski tarihli bulduğumuz kayıt 1589 yılına aittir. Sicil kaydında hanın bu dönemde tamamlanamayan eksik kalan kısımlarının olduğu belirtilmiş, gereken tamiratın belirlenmesi için mütevelli Ahmed Bey tarafından keşif için görevlendirilen mimar ile han için gereken harcamalar belirlenmiştir. (GŞS, 8/31).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaptırılan camii, medrese, imaret vb. vakıf müesseselerinin masraflarını karşılamak üzere bunların yanlarına kapanlar da inşa edilmiştir (Aynural, 2001: 338). Bu geleneğin Paşa hanının ilk yıllarında da devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim daha sonraki dönemlere ait sicil kayıtlarından

---

[*] Kabbân: Ağır eşyaları tartmaya yarayan büyük terazi, baskül, kapan. Sözlükte "büyük terazi, kantar" anlamına gelen kelimenin Latince campana'dan Farsça'ya, buradan kabbân şeklinde Arapça'ya geçtiği, Türkçe'ye ise kapan olarak girdiği öne sürülmektedir. Salih Aynural, "Kapan", *TDVİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 338.

[†] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/hisva-han (19.07.2022)

tespit ettiğimize göre 1661 yılına kadar hanın içinde kapan bulunduğu ancak sonradan bu kapanın başka bir hana taşındığı, ayrıca hanın ve içerisinde bulunan mescidin de bakımsız duruma düştüğü anlaşılmaktadır.[*] 1685 yılına ait kayıtta hanın ve içerisinde bulunan ahır ve diğer tamire muhtaç yerlerin onarımı için 130 kuruş masraf yapıldığını görmekteyiz. Sonraki yıla ait bir başka kayıtta da hanın batı kısmında bulunan 9 oda ve kemerlerin ayaklarının yapımına 165 kuruş harcanmıştır (GŞS, 37/100).

Tespit edebildiğimiz daha sonraki dönemlere ait kayıtlar daha çok hanın yıllık kira getirisine yöneliktir. Hanın 1700-1702 tarihlerinde yıllık kira geliri 140 kuruştur (GŞS, 51/278; GŞS, 54/143). Han'ın yıllık kira gelirinde 1714-1715 tarihlerinde düşüş yaşanmış, 80 kuruş olmuştur (GŞS, 65/275). 1722 tarihinde ise az da olsa bir artış yaşanmış ve hanın yıllık geliri 90 kuruşa çıkmıştır (GŞS, 73/263). Aynı zamanda handa bulunan mescid-i şerifte yevmi iki akçe karşılığında bir imam da hizmet yapmaktadır. Bu durumu 1757 yılına ait sicil kaydından anlamaktayız. İlgili kayıtta bu görevi yerine getiren es-Seyyid Mehmed Halife kendi rızası ile görevini Ömer Halife'ye devretmektedir (GŞS, 118/179).

3. Dükkân

Lala Mustafa Paşa'nın Ayıntab'ta kurmuş olduğu vakıflar içerisinde önemli gelir getiren bir diğer vakıf kuruluşu dükkânlardır. Vakfiyesinde iki başlık altında verilen dükkânların konumu, fiziki özellikleri ve sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Vakfedilen dükkânların 17 tanesi Paşa Hanı'na bitişik mevkide bulunmaktadır.

Ayıntab'da 3 dükkân: Ayıntab'da güneyinde yol, doğusunda Hacı Hızıroğlu Kara Mustafa mülkü, kuzey ve batısında yol olan üzerinde kahvehane bulunan her birinin ayrı ayrı girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile 3 dükkânın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 15b; Güldal, 2001: 72).

Ayıntab'da 43 dükkân: Ayıntab'da güneyinde Bedesten, doğusunda yol, kuzeyinde vakıf sahibinin mülkü ve batısında yol, yukarı tarafında Eskici Pazarı sınırları olan ve her birinin ayrı ayrı girişi, avlusu, kapısı ve yolları olan iki kısımdan oluşmuş ve birinci kısmında Amûd Mahallesinde bulunan Han'a bitişik olan yan yana 17 dükkân ile

---

[*] *"Bilfiil Darüssaadem Ağası Süleyman Ağa divan-ı hümayunuma arzuhal gönderib, Fatih-i Kıbrıs merhum Lala Mustafa Paşa"nın Ilgın kasabasında bina eylediği imaret ve cami-i şerif evkafından Ayıntab'da vaki bezzazistan dâhilinde olan müstecarları aher vakf ve mülk dükkânlarda emtia ve zâi isti'mal etmeyib ve han dâhilinde olan kapanı aher hana ihraç etmekle mescid harabe olup müceddeden ma'mur olunmak üzere ve bağçe ve dekâkîn bazı zî kadr kimesneler zabt etmekle vakfa gadr olunduğu ecilden …"*: GŞS, 26/249.

ikinci kısmında güney cephesinde 14, kuzey cephesinde 12 olmak üzere toplam 26 dükkânın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 15b-16a; Güldal, 2001: 72).

Sicil kayıtlarına yansıyan en önemli konulardan biri dükkân kiralamasına yöneliktir. Vakfa ait dükkânların kiralama işlemi kiraya veriliş şekli ve fiyat açısından değerlendirildiğinde bazı konular dikkat çekicidir. Öncelikle ilk dönemlere ait sicil kayıtlarında dükkânların sıklıkla üç seneliğine kiraya verildiği görülmektedir. 1590 yılına ait sicil defterinde farklı kayıtlara ait davalar vakıf dükkânlarının kiraya verilmesine yöneliktir. İlgili kişiler tarafından dükkânlar üç yıllığına ayda 18 paraya kiraya verilmiştir (GŞS, 8/4, 67, 77). 1609 yılına gelindiğinde kira fiyatlarının aynı kaldığı, ancak mevki bakımından daha iyi bir yerde olduğunu tahmin ettiğimiz dükkânın kira gelirinin yine üç yıllığına ayda 22 paraya kiraya verildiği görülmektedir (GŞS, 11/235, 565).[*]

Dükkân kiralamaya yönelik bir diğer önemli konu Müslimler ile Gayrimüslimler arasında kiralama işlemlerinin yapıldığına yöneliktir. Gayrimüslimlere şahsi mülkler kiraya verildiği gibi vakıflara ait yerlerin de kiraya verildiğini görmekteyiz. Örnek sicil kaydına göre Mustafa Paşa evkafına ait bedestende bulunan bir dükkânda zimmi Abraham sakin iken, evkafın mütevellisi olan el-Hac Mehmed, bu dükkânı ayda 18 paraya, üç yıllığına başka birine kiraya vermektedir. Yine aynı yıla ait başka bir dava kaydında aynı mütevelli bedestenin taşra kapısında olan dükkânı üç yıllığına ayda 22 paraya zimmi Ohan'a kiralamaktadır (GŞS, 12/140, 178).

Vakfa ait dükkânlarda tasarruf hakkının devrine yönelik dava kayıtları da bulunmaktadır. 1682 yılına ait belgede Lala Mustafa Paşa vakfından olan ve babasından kendisine intikal eden tasarruf hakkının 120 kuruşa el-Hac Osman'a teslim edildiğini görmekteyiz (GŞS, 35/145). Vakfa ait dükkânların kira gelirlerinin toplanmasında mütevelli vekili tarafından usulsüz davranıldığına yönelik sicil kayıtları da sık sık karşılaşılan konulardandır. Bu konuda mütevelli tarafından görevlendirilen Musa Ağa, her bir dükkân kirası için 10 akçe talep etmiş, ancak bu talebinde haksız olduğu ispatlanmıştır (GŞS, 65/55).

Tespit edebildiğimiz bu sicil kayıtları dışında vakfın yıllık kira gelirlerini gösteren masraf defterlerinde dükkânların hangi amaçla kullanıldığı ve kira getirisine yönelik bilgiler de yer almaktadır. Sarraf, kirişçi, attar, berber, tarakçı, nalbant, kasap, fırın ve kahvehane gibi

[*] Ayda 22 paraya kiraya verilen dükkân Bezazistan kapısında bulunmaktadır. GŞS. 11/419.

amaçlarla kiraya verilen bu dükkânların kira getirilerine yönelik bilgiler ekler kısmında yer alan Tablo 3, 4, 5, 6, 7'de açıkça görülmektedir.

4. Bedesten

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesine göre Ayıntab'da Paşa tarafından 4 bedestende toplamda 99 dükkân vakfedilmiştir. Bedestenler içerisinde bulunan dükkân sayıları, konumları ve bazıları için mimari özellikler yine vakfiyede açıkça belirtilmiştir. Bedestenlerin konumları birbirine yakın hatta bitişik durumdadır. Türkçe'ye bedesten olarak geçmiş olan bu kelimenin Bezzazistan veya Bezistan'dan geçmiş olabileceği öne sürülmektedir. "Bezzaz" Arapça'da bez satan anlamına gelmektedir. Bedestenler öncelikle bez satılmak için yapılmış, sonraları kıymetli mallar ile antika eşyanın alım satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılara verilen ad durumuna gelmiştir (Ergin, 1979: 340).

Ayıntab'da içinde 52 dükkânı olan 2 bedesten: Ayıntab'da küçük ve büyük olmak üzere iki kısımdan oluşan 2 adet bedesten bulunmaktadır. Güneyinde Kuyumcular Çarşısı, doğusunda Büyük Bedesten, kuzeyinde ve batısında merhum Hüsrev Paşa vakfına ait Pamukçular Çarşısı'na sınırları olan ve her birinin ayrı ayrı girişi, avlusu, kapısı ve yolları bulunan Küçük Bedesten'in doğuya cepheli birbirine bitişik kubbeli 7 dükkân ve batıya cepheli birbirine bitişik kemerli 8 dükkân ile batı sınırında bulunan yolun önünde tek başına 1 dükkân (batı tarafında toplam 9 dükkân)'ı vardır. Güneyinde Kuyumcular Çarşısı ve Ayakkabıcılar Çarşısı'nın tamamı, doğusunda yol, kuzeyinde Küçük Bedesten ve batısında bedestene ait kapılara sınırı olan ve her birinin ayrı ayrı girişi, avlusu, kapısı ve yolları olan Büyük Bedesten'in güneye cepheli birbirine bitişik kemerli 16 dükkân ve kuzeye cepheli kemerli 18 dükkân ile bedestenin kuzeyine yönelen yolun doğu ve batısında bulunan münferid 2 dükkân (kuzey cephedeki dükkân sayısı 20 dükkân)'ın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 16a-17a; Güldal, 2001: 72-73).

Sicil kayıtlarındaki belgelerin çoğunluğu bedestende yer alan dükkânların kira getirisine yöneliktir. Buna göre bu bedestendeki dükkânların yıllık kira gelirleri 1700 yılında 393,5 kuruş, 1702 yılında ise 398 kuruştur (GŞS, 51/278; GŞS, 54/143). 1714-1715 yıllarında Lala Mustafa Paşa vakfına ait gelirlerde yaşanan düşüş bedestendeki dükkânların gelirlerinde de görülmektedir ve bu dönemde dükkânların kira gelirleri 349 kuruşa düşmüştür (GŞS, 65/275).

Ayıntab'da içinde 32 dükkânı olan 1 bedesten: Ayıntab'da güneyinde Büyük Bedesten, doğusunda yol, kuzeyinde Eskici Pazarı ve batısında Küçük Bedesten'e sınırları olan ve doğu ile batı taraflardan

açılır-kapanır 2 kapıdan girilen güney ve kuzeye cepheli birbirine bitişik kubbeli 16'şar (toplam 32 dükkân) dükkânın tamamı. (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 17a-17b; Güldal, 2001: 73). Bu bedesten İki Kapılı Han olarak da bilinmektedir (GŞS, 64/139). Bu bedestende bulunan dükkânların yıllık kira geliri 1714-1715 yıllarında 135 kuruştur (GŞS, 65/275).

Ayıntab'da içinde 15 dükkânı olan 1 Bedesten: Ayıntab'da güneyinde Uzun Çarşı ve yol, doğusunda Tahtalı Camii, kuzeyinde Uzun Çarşı ve yol, batısında yukarıda zikredilen bedestenlere sınırları olan doğu cephesinde kemerli 10 dükkân batı cephesinde 5 dükkânın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 17b-18a; Güldal, 2001: 73-74).

Bu bedesten "Bedestân-ı Atik" olarak bilindiği gibi Karanlık Bedesten olarak da anılmıştır.[*] Bu bedestenin de yine Paşa'nın Şam ve Halep'de Beylerbeyi olarak görev yaptığı sırada inşa edildiği bilinmektedir (Torun, 2006: 377). Bedestenin içinde ve dışında yer alan her bir dükkânın 1718 yılı için yıllık kirası dört kuruştur ve dükkânlar çoğunlukla tüccar dükkânıdır (GŞS, 68/50).

H. 1183/M. 1769 tarihinde bedestenin esnafı tarafından bedestenin kıble tarafındaki duvarın olduğu yerden dükkânların duvarının delinip, içerisindeki eşyalarının çalındığı bildirilmiştir. Mevcut olan duvara beş kor daha eklenmesi durumunda güvenliğin sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca bedestenin Gazaz Çarşısı'na bitişik kapılarının da harabe olduğundan tamire muhtaç olduğu üzerinde durulmuştur. Şikâyet üzerine durumun tespiti ve masrafların çıkarılması için naip ve mimar başı tarafından keşif yapılmış ve bir masraf defteri çıkarılmıştır. Masraf defterine göre toplam 312 kuruşluk masraf yapılmıştır (GŞS, 124-B/99).[†]

Bedestenin yine aynı dönemde (1769) kiracıları olarak es-Seyyid Ali Efendi ve el-Hâc Abdullah Ağa'nın ortaklaşa kiralamış olduklarını görmekteyiz. Bu kişiler bedestende bulunan dükkânları kiraya vermişlerdir. Kiracılara yönelik açmış oldukları davada ise daha önce de belirtildiği gibi bedestenin tamire muhtaç olan kısımlarına ilgili masraf ve tamir işlemi yapılmış ve ortaya çıkan meblağın kim ya da hangi gelir üzerinden ödeneceği hususunda görüş ayrılığı çıkmıştır. Bedesteni kiraya veren ilgili kişiler yapım işinin izinsiz ve usulsüz

[*] Lala Mustafa Paşa Bedesteni Şahinbey ilçesi Karagöz Mahallesinde Tahtani Caminin batısında ve Millet Hanı'nın Kuzeyinde yer almaktaydı. Özkarcı, *a.g.m.,* s. 40.

[†] Yapılan masraf kalemlerinde öncelikle kullanılan malzemeler adedi ve değeri ile verilmiştir. Ayrıca üstadiye, ırgadiye ve ta'amiye (yemek) masraflarının da ne kadar olduğu açıkça belirtilmiştir.

olduğunu belirtmekte, mütevellinin izni olmadan yapılan bu masrafın kira gelirinden düşülmesine karşı çıkmaktadırlar (GŞS, 124-B/116).

Sicil kayıtlarından kira getirileri ve kiracılar dışında bedestende görevli kişiler ve bu görevleri karşılığında almış oldukları ücretler konusunda da bilgi sahibi olmaktayız. Örneğin, bedestende senelik 4 kuruş alarak şeyhliğini yapan es-Seyyid Kasım'ın vefatı sonrası yerine oğlu Seyyid Mehmed Emin Bedesten Şeyhi olarak atanmıştır (GŞS, 111/257).

Bir kısmı günümüze ulaşamayan bu bedestenler inşa edilmiş oldukları döneme bakıldığında Ayıntab'ın XVI. yüzyılda ticaret bölgesinin merkezinde yer aldığını ve şehrin ticari potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Belgelerden anladığımıza göre 112 dükkândan oluşan ve yukarıda isimleri verilen bu bedestenler vakfın önemli gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Nitekim, 1676 tarihinde bedestende yer alan dükkânların her birinin kirası 4 kuruştur (GŞS, 32/205). Ayıntab'ta yer alan ve en eski bedestenlerden olan Lala Mustafa Paşa vakfına ait bu bedestenlerde yer alan dükkânlardan elde edilen gelir öncelikle kendi masraflarının harcanmasının yanı sıra Antep'te bulunan Tahtani Cami'sinin masrafları için de kullanılmıştır (GŞS, 65/275; Altınöz, 1999: 130).

5. Boyahane, Değirmen, Ev, Bostan ve Konak

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde tüm bu vakfettiği ticari gelir getiren unsurlar dışında 2 boyahane, 2 değirmen ile ev ve bostan da yer almaktadır. Vakfiyesine göre aşağıda yer alan ve elbise boyamak için kullanılan 2 boyacı dükkânı, vakfedilen gerek bedestendeki ve gerekse de mevkileri verilen dükkân başlığı dışında yer almaktadır. Birbirine yakın konumda bulunan boyacı dükkanları hakkında şeriyye sicillerinde müstakil bir kayda rastlanmamıştır.

Ayıntab'da 1 Boyahane: Ayıntab'da güneyinde Kadı Kemalettin Camii vakfı, doğusunda Marangozlar Çarşısı, kuzeyinde Eymür Ağa'nın mülkü ve batısında yola sınırı olan ve girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile elbise boyamak için hazırlanmış dükkânın tamamı.

Ayıntab'da 1 Boyahane: Ayıntab'da güneyinde Kadı Kemalettin Camii vakfı, doğusunda yol, kuzeyinde Kadı Kemalettin Camii vakfı ve batısında yola sınırı olan ve girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile elbise boyamak için hazırlanmış Uzun Çarşı'da üzerinde 4 evin olduğu girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile elbise boyamak için hazırlanmış dükkânın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 18a; Güldal, 2001: 73-74).

Paşa'nın vakfı içerisinde şehir merkezi dışında Cağdağin ve Homanus karyelerinde bulunan 2 tane de değirmen bulunmaktadır.

Değirmenlerin bulunduğu mevki ve özellikleri vakfiyede açıklandığı gibi aşağıda verilmiştir. Sicil kayıtlarında ise değirmenlerle ilgili olarak kiracıları ve yıllık gelir bilgisi yer almaktadır. Vakfın yıllık gelirlerini gösteren belgelere göre Homanus karyesinde bulunan değirmenin yıllık getirisi diğerine göre daha yüksek olmuştur.[*]

Ayıntab'da Cağdağin karyesinde Değirmen: Ayıntab'da Cağdağin karyesinde güneyinde Kadıoğlu bostanı, doğusunda Sacur Nehri, kuzeyinde Hacı Kara Bostanı ve batısında dağla sınırı olan ve girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile değirmenin tamamı.

Ayıntab'da Homanus karyesinde Değirmen: Ayıntab'da Homanus karyesinde vakıf malı olarak şöhrete sahip, hububat öğütmek için üst üste iki taşı olan ve girişi, avlusu, kapısı ve yolları ile değirmenin tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 18b-19a; Güldal, 2001: 74).

Homanus karyesinde bulunan bu değirmenin ismi "Hayasız" olarak da bilinmektedir. H.1174 / M.1760 tarihinde bu değirmenin kiracısı Cebrayil-zâde Seyyid Ahmed'tir. Vakfın mütevelli vekili Molla Mehmed ve aza vekili mimar es-Seyyid el-Hac Abdullah bu değirmenin tamiri için gerekli olanları ve gidecek masrafı kiracının yaptığı masraflar da dâhil olmak üzere toplam 115 kuruş olarak belirlemişlerdir. Yine bu dönemde değirmenin yıllık geliri 70 kuruştur ve kira geliri düştükten sonra kalan kısım mütevelli Cacık Seyyid Ahmed tarafından karşılanmıştır (GŞS, 119/20, 260).

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde son olarak vakfettiği mülk olarak ev, bostan ve konak bulunmaktadır. Vakfiyeye göre ilgili vakıf mülkleri şu şekildedir: Ayıntab'da Eblahan mahallesinde 5 ev, ahır ve mağara, Ayıntab'da Homanus karyesinde bostan. Ayıntab'da Homanus karyesinde vakıf malı olarak şöhrete sahip, hububat öğütmekte kullanılan değirmenin yakınlarında içinde meyveli ve meyvesiz ağaçları olan bostanın tamamı. Ayıntab'da vakıf malı olarak şöhrete sahip minare, vakıf malı olan boş bir arazi, umumi yol ve âşık evi ile sınırları olan önceleri Rodos Müftisi Mehmed Çelebi Efendi'nin mülkü olan şimdi ise bu vakfın ismi ile bilinen duvarla çevrili içinde 6 ev, bostanlık olarak bilinen arazi, su kanalı ve tuvaleti olan konağın tamamı (Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi: 18b-19b; Güldal, 2001: 74-75).

Lala Mustafa Paşa Vakfının Uygulamalarına Yönelik Diğer Konular:

Vakfiyeden anlaşılacağı üzere Lala Mustafa Paşa, Ayıntab'da çok sayıda ticari yapı ve konaklama ihtiyacını karşılamaya yönelik han inşa ettirmiştir. Bu kadar çok ticari bina yaptırmış olmasının nedeni o

[*] Bkz. Ekler Bölümü, Tablo 4, 5, 6, 7.

dönemdeki ticari faaliyetlerin arttırılarak şehrin ticaret ve ekonomisine katkı sağlamanın yanında hem kurmuş olduğu vakıfların ayakta kalmasını hem de Ilgın'da bulunan vakfın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Nitekim vakıflardan elde edilen gelirler daha önce de belirttiğimiz gibi öncelikle mevcut vakıf için gerekli olan tamir ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Daha sonra ise kalan gelirler Ilgın'daki Camii ve imaretten oluşan ana vakfın ihtiyaçlarının karşılanması için ilgili vakfa aktarılmıştır.[*]

Vakıfların işletilmesi konusunda incelemiş olduğumuz sicil kayıtlarında farklı uygulamaların ve farklı konuların da yer aldığını görmekteyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi gelirler vakfın mütevellisinin tayin ettiği kimseler tarafından toplanmaktaydı. Vakfın yıllık gelirlerine yönelik tespit edebildiğimiz ilk dava kaydı Aralık 1618 yılına aittir. İlgili belge, merhum Kara Mustafa Paşa vakfının Ilgın'daki mütevellisi Davud Ağa'nın vakfın masraflar hesaplandıktan sonra bir senelik 330 kuruş kira getirisini padişah beratı ile Ayıntab'ta bulunan mütevelli vekili Hacı Mehmed'ten aldığı hususunda hüccet kaydıdır (GŞS, 12/156).[†] 1646 yılı ağustos ayından itibaren vakfın bir senelik toplam geliri 637 kuruş olup vakfın cabisi İbrahim Çelebi tarafından toplanmıştır (GŞS, 19/349).

Vakfın yıllık gelirlerini en ayrıntılı gösteren sicil kayıtlarından biri icar defterleridir. 1650 yılına ait icar defterinde Paşa'nın han, hamam ve dükkânlardan alınan kira getirileri ile yapılan masraflar tek tek kaleme alınmıştır. Ekler kısmında, Tablo 3'te verilen icar defterine göre bu yıla ait vakfın toplam kira getirisi 665,5 kuruştur. Ancak vakfa 99,5 kuruş tamirat ve 12 kuruş da mahkeme masrafı yapılmış, kalan 554 kuruş vakfın mütevellisi Ahmed Ağa ve cabisi İbrahim Çelebi tarafından toplanmıştır (GŞS, 20/267). 1659 nisanından 1660 nisanına kadar olan bir yıllık gelirler hem vakfın cabisi ve hem de vakfa ait bedestenin şeyhi olan Seyyid Kasım tarafından toplanmıştır. Bu yıla ait vakfın toplam geliri 780 kuruştur ve toplanan bu para vakfın nazırı Seyyid İbrahim'e teslim edilmiştir (GŞS, 18/261). 1666 ve 1667 yıllarına ait vakfın yıllık geliri yapılan masraflar çıkarıldıktan sonra 720 kuruştur (GŞS, 28/15, 158).

1682 temmuzundan 1683 temmuzuna kadar vakfın geliri artarak 992 kuruş olmuştur. Mütevelli almış olduğu izinle vakfın tamir işlerini yapıp 227 kuruş masraf ve 200 kuruş görevli ücreti ödeyerek

---

[*] Camii için gerekli olan zeyd, hasır, kandil ve mum alınması, çalışanların ücretlerinin ödenmesi gibi birtakım masraflar için harcanmıştır. GŞS, 64/58.

[†] Aynı defterin bir başka hüccet kaydında Hacı Mehmed vakfın tamirine yönelik 363 kuruş masraf yaptığı, bu masrafın 50 kuruşunu kahvehanenin kirasından, kalan 313 kuruşunu da vakıf kiralarından aldığı belirtilmektedir. GŞS, 12/173.

kalan 565 kuruşu vakfın Ayıntab'ta kira gelirlerini toplamakla görevli olan Ahmed Bey kiracıların huzurunda Ilgın'da bulunan imaretin masrafları için mütevelliye teslim etmiştir (GŞS, 35/156). 1686 haziran ayından 1687 ağustos ayına kadar vakfın geliri 1.009 kuruş olarak toplanmıştır. Yine aynı sicil kaydında 1687 mayıs ayında vakfın cabisi tarafından yapılan masraflar tek tek belirtilmiştir (GŞS, 36/132).[*] 1700 yılına ait belgelerden vakıf gelirlerinin yine yıllık olarak toplanmaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu yılda mevcut olan vakıflardan toplam 1.015,5 kuruş (GŞS, 51/278)[†] gelir elde edilmişken 1702 yılında toplam vakıf gelirleri 1.080 kuruştur (GŞS, 54/143-144)[‡] 1714 yılı sicil kaydında vakfın mütevellileri vakfa ait irat ve masrafların gözden geçirilerek yeni bir defterin hazırlanmasını talep etmişlerdir (GŞS, 65/241). Yeni hazırlanan ve evkafın gelir ve masraflarını gösteren deftere göre ilgili yıla ait gelirler önceki yıllara göre düşmüştür. Toplam vakıf gelirleri 788 kuruş olmuş ve vekil Musa Ağa tarafından toplanmıştır (GŞS, 65/275).[§] 1722 yılında ise gelirlerde az da olsa bir yükselme meydana gelmiştir ve toplam gelir 847 kuruştur (GŞS, 73/263).[**] 1750 yılında vakfa ait bedesten, han, hamam, değirmen ve dükkânlar bir seneliğine Dizdar Mehmed Emin Ağa ve Kara Şamil İbrahim'e 600 kuruşa kiraya verilmiştir (GŞS, 108/133). 1760 yılında vakfın gelirleri mütevelli Mehmed tarafından şartname verilen es-Seyyid Ahmed tarafından 954 kuruş olarak toplanmıştır (GŞS, 119/394). 1763 yılına ait kayıtlarda vakfın gelirlerinin iki yıllık olarak toplandığını görmekteyiz. Dönemin mütevellisi olan es-Seyyid Mehmed vakfın gelirlerini toplamak üzere es-Seyyid Mehmed'i vekil tayin etmektedir (GŞS, 124-A/205).

Lala Mustafa Paşa'nın Ayıntab'da bulunan vakıfları ile ilgili zaman zaman merkeze de yansıyan dava kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlara konu olan olay genel olarak vakfın gelirlerine ait dükkân kiralarının ödenmemesi yanında vakfa ait bağ ve bahçenin haksız yere zapt edilmesi ve bu konuda ilgili kişilerin menedilmesi talebidir (BOA,

---

[*] Yapılan masraflar şu şekildedir: "*Şam'da bulunan mütevelli Belkıs Hanım'ın vazifesi 100 guruş, vekil Hacı Halil Ağa'ya 100 guruş, Tuffahiye Hamamı'na takas olunan 20 guruş, yine hamama 10 guruş, Han-ı Kebir'in ahır vs. tamiratına 130 guruş, bedesten damı tımarına 15 guruş, bedesten kapısına vs. tamirine 10 guruş, Hayâsız Değirmenine 5 semen, Paşa Hanına 10 guruş, hamamın dış kapısındaki kenefin tamirine 50 guruş, dükkâna 6 guruş, fırına 1,5 guruş 1 sülüs, toplam yekûn 506 guruş 1 sülüs".*

[†] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekler, Tablo 4.

[‡] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekler, Tablo 5.

[§] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekler, Tablo 6.

[**] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekler, Tablo 7.

MD., 95/86).[*] Bu konuyla ilgili bir başka hüküm ise vakıf kiracılarının kira ücretlerini ödeyip ödemedikleri konusunda çıkan anlaşmazlığı konu edinmektedir (BOA, MD., 95/88). Merkeze yansıyan davalarda bu konular dışında mütevelliler arasında çıkan anlaşmazlıklar da bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Ayıntab ve çevresinde kurulan vakıfların gelirleri vakfiyede de belirtildiği üzere Ilgın'daki vakfa aktarılması istenmektedir. Paşa, Şam'da da çeşitli vakıflar kurmuştur. Davaya konu olan hüküm, Şam'da bulunan vakfın cabilerinin Ayıntab'da bulunan vakıf gelirlerini haksız yere toplamaktan menedilmelerine yöneliktir (BOA, MD., 95/91).

Paşa'nın vakfiyesine yönelik usulsüz uygulamaları sicil defterlerinde bulunan fermanlarda da görmek mümkündür. İlgili fermanda, vakfa ait bezazistan içinde bulunan tüccarın kullandığı zirai, vakfın şartları gereği yine bezazistan içerisinde kullanması gerektiği belirtilmektedir. Vakfın yöneticileri gelirlerin düşmesine sebep olacak durumlarda merkezle iletişime geçmişler, vakfın gelir kaybını önlemeye çalışmışlardır (GŞS, 20/219). Lala Mustafa Paşa'nın kardeşi Hüsrev Paşa tarafından da Halep'te yaptırdığı camii ve imaret için Ayıntab'ta kira gelirleri sağlamıştır. Ancak zaman içerisinde her iki kardeşe ait dükkânlar konusunda karışıklık yaşanmış ve ilgili konu dava hükmüne yansımıştır. Lala Mustafa Paşa vakfının mütevelli vekili tarafından Hüsrev Paşa vakfının mütevellisi Mustafa Ağa'ya açılan davada her iki kardeşin birbirine karışan vakıf dükkânları konusunda durumun sorgulanması talep edilmektedir (GŞS, 20/139).

Sicillere yansıyan konular arasında en çok karşılaşılan konu, vakıf çalışanları içerisinde görevli değişiklikleri, vakıf gelirlerinin toplanmasına yönelik vekil tayini ve ücretlerinin ödenmesine yöneliktir.[†] Vakfın Şam'da bulunan mütevellisi tarafından vekil edilen kişilerin bu göreve atandıklarında muhasebe defterlerinin kontrol edilmesini talep ettikleri de görülmektedir. Hacı Ahmed Ağa selefi olan Mehmed Bey'e açtığı davada hem gereken kontrollerin yapılmasını talep etmekte hem de 1691 yılı martından 1692 yılı martına kadar

---

[*] *"Kazâ-i mezbûrda vâki' Lala Mustafâ Paşa evkāfının mütevellîsi Kapucı Seyyid İbrâhîm arz-ı hâl idüb evkāf-ı mezbûrun Ayıntab'da vâki' bezzâzistân kurbında olan misâfirlerin sâkin oldukları dekâkînin ücretlerin virmediklerinden gayri hân kurbunda olan metâ'ı âher hân kurbuna vaz' eyledüklerinden mâa'dâ vakfın bağ ve bağçesin fuzûlen zabt idüb vakf ve mescid harâb olub mukaddemâ emr-i şerîfim virilmişken mezkûrlar girü müdâhele itmeleriyle şer' ve kānûn ve şart-ı vâkıfa mugāyir rencîde olunmamak içün yazılmışdır. Fî Evâhir-i Safer Sene 1076."*

[†] İlgili konularla için ayrıca bkz. GŞS, 35/156; GŞS, 37/35; GŞS, 40/34; GŞS, 64/59; GŞS, 65/276; GŞS, 68/258; GŞS, 99/39; GŞS, 108/132; GŞS, 111/238; GŞS, 112/289; GŞS, 114/232; GŞS, 118/26, 179; GŞS, 119/19, 336; GŞS, 122/10, GŞS, 124-A/205.

vakfın toplam gelirlerinden eksik kalan kısmın ödenmesini istemektedir (GŞS, 40/166).[*] Vakfın gelirleri bu dönemde 998 kuruş iken Hacı Ahmed Ağa'nın açtığı alacak davasında bu rakamın bir yıl sonrasında daha da arttığı görülmektedir. Vakfın getirileri çoğunlukla kira getirisine yönelik olduğu için sicil kayıtlarında alacak-verecek konularını kapsayan dava örnekleri de çok sayıdadır. Özellikle dükkân ve hamam kirasına yönelik alacak davaları karşılaşılan konular arasındadır. Bu konuya örnek dava kaydında, 1692 yılına ait sicil kaydında vakfa ait hamam ve dükkân Hacı Ahmed Ağa tarafından seneliği 1.015 esedî kuruşa kiraya verilmiştir. Ahmed Ağa bu kira geliri ile gerekli ödemeler yapıldıktan sonra kalan 300 kuruştan kalan alacağına yönelik talepte bulunmaktadır (GŞS, 40/108).[†] Yine aynı döneme ait bir başka sicil kaydında vekil Ahmed Ağa bezazistanın şimal (kuzey) tarafında bulunan keresteci dükkânında meydana gelen yangında ortaya çıkan hasarın keşfini talep etmektedir (GŞS, 40/191).[‡]

Sonuç

Lala Mustafa Paşa devşirme olarak saraya alınmasından sonra kariyerinde hızlı bir şekilde yükselmiştir. Farklı ve renkli kişiliği ile birçok kritik olayın içerisinde yer almıştır. İlk başlarda Şehzade Beyazıt taraftarı olarak onun himayesini kazanmış, sonrasında kardeşi Hüsrev Paşa'nın yardımıyla büyük bir serveti olan Sultan Gavri'nin torunu ile evlilik yaparak büyük bir servete sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı olduğu dönemde saraya giren, güvenlerini kazandığı devlet ricali sayesinde devlet kademelerinde hızlıca yükselirken şehzadeler ya da devlet adamları arasındaki rekabete müdahil olduğunu gördüğümüz Lala Mustafa Paşa, ülkenin birçok yerinde vakıf eserlerinin vücuda getirilmesinde vesile olmuştur.

Türk-İslam devletlerinde önemli bir müessese olan vakıf kurumu Osmanlı Devleti döneminde hızlı ve önemli bir gelişme göstermiştir. Kurulan vakıf külliyeleri sayesinde hem şehirlerin imarı sağlanmış hem de halkın çeşitli ihtiyaçları görülerek halkın refah ve

---

[*] 1102 recebinden 1103 recebine kadar vakıf gelirleri toplamı 998 sekiz kuruş iki sülüsdür. Lazım olan masraflar toplam harç-ı makulesi 995 kuruş teslim edilmiştir. Kalan üç kuruş bir sülüs miktar eksik olduğu için tamamlanması talep edilmektedir.

[†] Dükkân ve iki hamam el-Hac Ahmed Ağa tarafından seneliği 1.015 esedi guruşa kiraya verilmiştir. Bu meblağın 400 guruşu Ilgın'daki görevlilerin ulufelerine, 25 guruş Ayıntab'da bulunan Cabi görevlisine, 15 guruş bezazistan tımarına, 10 guruş Ilgın'daki hanın tımarına, 20 guruş resm-i muhasebe için, 100 guruş el-Hac Ahmed Ağa'nın hizmeti için, 130 guruşu dükkân ve hamamların tamiri için kullanılarak toplamda 700 esedi guruş olup geriye kalan asıl icare akçesinden 300 esedi guruştan 100 guruşunu almıştır. Kalan 200 kuruşu talep etmektedir.

[‡] Yangın sonrasında yapılan keşifte hasar için 150 kuruş değer biçilmiştir.

huzurunun artmasına katkıda bulunulmuştur. Yazımıza konu olan XVI. yüzyılın büyük devlet, siyaset adamlarından ve komutanlarından biri olan Lala Mustafa Paşa da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde inşa ettirmiş olduğu vakıf külliyeleri ile pek çok sosyal ihtiyacın karşılanmasında ve şehirlerin imarında önemli katkı sağlamıştır. Ilgın kasabasında inşa ettirmiş olduğu külliyenin gelirlerini karşılamak üzere Ayıntab ve çevresinde de vakıflar kurmuştur. Han, hamam, bedesten ve çeşitli dükkânlardan meydana gelen bu vakıf eserlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır.

Vakıf geliri ve hayratları açısından zenginlik arz eden Lala Mustafa Paşa, çok sayıda dükkân, bedesten ve boyahane gibi gelir getiren yapılardan oluşan vakıf kuruluşları meydana getirmiş, bölgenin ekonomik olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bunların kira gelirleriyle hem vakıfların ayakta kalmasını sağlamış hem de vakıf harcamalarına önemli bir kaynak oluşturmuştur. Ayrıca han, hamam, dükkân, bedesten gibi yerler bulundukları yerin ticaret ve ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Paşa'nın özellikle de incelemiş olduğumuz bölge olan Ayıntab'ta ticari yapılardan oluşan vakıf binalarının önemi büyüktür.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1) Gaziantep Şeriyye Sicilleri (GŞS)

GŞS Defter nr. 4, 6, 8, 11, 12, 18, 19, 20, 22, 26, 28, 32, 35, 36, 37, 40, 51, 54, 64, 65, 68, 73, 76, 81, 91, 99, 106, 108, 111, 112, 114, 117, 118, 119, 122, 123, 124-A, 124-B, 133, 165.

2) Vakıflar Genel Müdürlüğü

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 7710.

3) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mühimme Defteri nr: 95/86, 88, 91.

Basılı Eserler

Akgündüz, Ahmed, 2002. "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri", *Türkler Ansiklopedisi,* C. 11, Ed. Hasan Celal Güzel, vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 447-460.

Altınöz, İsmail, 1999. "Dulkadir Eyâletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", *Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan,* Antep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep, s. 89-146.

Aynural, Salih, 2001, "Kapan", *TDVİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 338-339.

Baykara, Tuncer, 2003. "Lâlâ", *TDVİA,* C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 70-71.

Berki, Ali Himmet, 1962. "Hukukî ve İctimaî Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi,* S. V, Resimli Posta Matbaası, Ankara, s. 9-13.
Boran, Ali, 2001. "Ilgın ve Köylerindeki Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Ilgın,* İstanbul, s. 24-57.
Canbakal, Hülya, 2009. *17. Yüzyılda Ayntab: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset,* İletişim Yayınları, İstanbul.
Cansel, Erol,1988. "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi,* S. XX, Mas Matbaacılık, Ankara, s. 321-327.
Çam, Nusret, 2000. "Gaziantep'te Türk Mimarisi", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999),* Gaziantep, s. 1-14.
_____, 1996. "Gaziantep-Mimari", *TDVİA*, C. 13, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 469-474.
Çınar, Hüseyin, 2000. *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Danişmend, İsmail Hami, 1948. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. II, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
Dargot, Besim-Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, 1979. "Ayıntab", *İA,* C. II, MEB Yayınları, İstanbul, s. 64-67.
Demir, Enes, 2017. *Azerbaycan, Gürcistan ve Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa*, Ed. Ayşe Erol, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul.
Elgin, Necati, 1948. "Lala Mustafa Paşa ve Ilgın'da Yaptırdığı Cami, İmaret ve Han", *Konya Halkevi Kültür Dergisi,* S. 120-121, Konya, s. 51-54.
Ergin, Osman, 1979. "Bedestan", *İA*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, s. 340-342.
Erkal, Mehmet, 1991. "Arşın", *TDVİA*, C. 3, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 411-413.
Evliya Çelebi,2007. *Evliya Çelebi Seyahatname*, C. 9, Haz. Rebert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Finkel, Caroline, 2007. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı,* Timaş Yayınları, İstanbul.
Gaziantep Kültür Envanteri, 2005. Dolphin Ajans, Gaziantep.
Güldal, Mustafa, 2001. *Lala Mustafa Paşa Vakfiyesinin Değerlendirilmesi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
Hammer, 2010. *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. III, Yay. Haz. Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul. _____, 2010. *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. IV, Yay. Haz. Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Köprülü, Fuad, 1938. "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi,* S. I, Ankara, s. 1-6.
Kütükoğlu, Bekir, 1979. "Mustafa Paşa, Lala", *İA*, C.VIII, MEB Yayınları, İstanbul, s. 732-736.
Mehmed Süreyya, 1996. *Sicill-i Osmanî,* C. IV, Yayına Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
Özdeğer, Hüseyin, 1996. "Gaziantep", *TDVİA*, C. 13, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 466-469.
Özkarcı, Mehmet, 1995. "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi,* S. XXV, VGM Yayınları, Ankara, s. 39-49.
Pakalın, M. Zeki, 1983. "Vakıf", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. III, MEB Yayınları, İstanbul, s. 577-580.
_____, 1983. "Zirâ'", *Tarih Deyimleri ve Sözlüğü,* C. III, MEB Yayınları, İstanbul, s. 663.
Selanîkî Mustafa Efendi, 1999. *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595),* C. I, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara.
Şemseddin Sami, 1896. *Kamus-ı Türki,* Çağrı Yayınları, İstanbul.
Topaloğlu, Bekir-Karaman, Hayrettin, 1979. *Arapça-Türkçe Yeni Kamus,* Elif Ofset, İstanbul.
H.T., 1986. "Zirâ'", *İA*, C. XIII, MEB Yayınları, İstanbul, s. 575.
Torun, Ahmet Semih, 2006. "Lala Mustafa Paşa ve Vakfiyeleri", *X. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 12-14 Mayıs 2006,* İstanbul, s. 368-387.
Turan, Şerafettin, 1961. *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası,* TTK Yayınları, Ankara.
_____, 1958. "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, C. XXII, Ankara, s. 551-593.
Uraz, Murat, 1944. "Erzurum Camileri", *Erzurum Halkevi Kültürü Dergisi,* Yıl 1, S. 4-5, Erzurum, s. 9-14.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 2006. *Osmanlı Tarihi,* C. II, TTK Yayınları, Ankara.
_____, 2006. *Osmanlı Tarihi,* C. III, I. Kısım, TTK Yayınları, Ankara.
Yediyıldız, Bahaeddin, 2003. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi,* TTK Yayınları, Ankara.
_____, 1988. "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", *Vakıflar Dergisi,* S. XX, Mas Matbaacılık, Ankara, s. 403-408.
Yüksel, Hasan, 1998. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683),* Dilek Matbaası, Sivas.

Zaim, Sabahattin, 1988. "Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri*", V. Vakıf Haftası Semineri (7-13 Aralık 1987),* VGM Yayınları, Ankara, s. 209-212.
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/hisvahan (19.07.2022)

Ekler

Tablo 1: **1758 Yılına Ait Paşa Hamamı'na Yapılan Masraf Defteri (GŞS, 117/18).**

Atik kazganı ve sagır kazgan ba'del yevm ve'ma'a 50 bey' olunub cedid kazgan ve sagır kazgan 100 guruş iştira olmağla 50 guruş	Oda taşı ve kazgan taşı 10 guruş	Tobrak ve tabaka 4 guruş	Dört kantar kireç 16 guruş
Zeyt 6 guruş rub' 1	Penbe 1 guruş	Beş günde ustâdiye ve ırgâdiye ve ta'âmmiye 25 guruş	Gına 1 guruş
Kazganları ihraç içün ustâdiye ırgâdiye ve taâmiye	Harc-ı defter 2 guruş Rub' 3	Katibiyye 1 guruş	
Toplam 121 guruş			

Tablo 2: **1767 Yılına Ait Paşa Hamamı'na Yapılan Masraf Defteri (GŞS, 123/109).**

Keymeh atcalı tas aded 150, 9 gurus	Tara havuz üzerinde olan kabeye tahta ve direk ve terazun masârıf 20 gurus	Mıh ve zive ve refir demiri içün 12 gurus	Yedi günde ustâdiye ve argâdiye ve taamiye 50 gurus
Kerc kantar 2.5, 10.5 gurus	… ve zenbil 5 gurus	Tasra havuzuna kadeh 1 gurus rub' 1	İki su akceye bir gün ustâdiye ve argâdiye ve kendir 16.5 gurus

Hamam içün kapu hafrine ve konukcuya ve kanalarına zeyt ve kirec ve penbe 35 gurus	Def'a hamamın içine kanvat ve zeyt ve kirec ve penbe gurus 5	Bundan akdem su yercende hamama gelinceye degin … ve penbe ve zeyt ve ustadiye 46.5 gurus	Kelcan ocagına ut tası ve yetmis dokuz senesinde cem ve ocak masârıf 40 gurus
Naib geldigi gün yevmiye 5.5 gurus	Kâtib ve Çukadâra 3 gurus	Muhzıra rub' 1	Mi'mâr basıya rub' 3
Nacarlar Seyhine 0.5 gurus	Zikr olunan binaya alınan kahve aded 1 4 gurus		
Toplam 288 guruş rub' 3			

Tablo 3: **1650 Yılı İcar Defteri (GŞS, 20/267).**

Dekâkîn bezazistan 33 guruş fî sene guruş 4 cem'an 132 guruş	İç bezazistan 27 guruş fî sene 2 cem'an 45 guruş	Azaz han 16, 5 guruş fî sene 4 guruş cem'an 66 guruş	Dekâkîn bezazistan 15,5 guruş fî sene 5 guruş cem'an 77,5
İki kapulı han kurbunda sarraf dükkânı 2 fî sene 6 cem'an 12 guruş	Eskici pazarında dükkân 5 fî sene 1 cem'an 5 guruş	Ensad 2 guruş	Kirşiçi dükkânı 3 guruş
Yünhan 12 guruş	Attar dükkânı 6 guruş	Berber dükkânı 3 guruş	Tuffahiye Hamamı 60 guruş
Paşa Hamamı 100 guruş	Paşa Hanı 20 guruş	Kala altında dükkânlar 20 guruş	Kahvehane 10 guruş
… 30 guruş	Kara değirmen 18 guruş	Ak değirmen 10 guruş	Tarakcı dükkânı

			2 guruş
Mumhane 2 guruş	Kılıc … 2 guruş	Kara Hasan 2 guruş	Meğekci dükkânı 2 guruş
Demürci Ahmed 3 guruş	Darakcı zımmi 2 guruş	Diğer tarakcı 20 guruş	… 2 guruş
Tarakcı Mehmed 2 guruş	Nalband dükkânı 3 guruş	Diğer nalband 2 guruş	Dükkân-ı muhker 0,5 guruş
Toplam 665,5 guruş			
Masraf			
Paşa hamamı 40 guruş	Tuffahiye hamamı 20 guruş	Ulufe hanı 3 guruş	Bezazistan damı 12 guruş
Bezazistan kapuların 3,5 guruş	… ulufesi 4 guruş		
Toplam 99,5 guruş			
Harc-ı mahkeme 12 guruş			
Kalan toplam 554,5 guruş			

Tablo 4: **1700 Yılına Ait Gelirler (GŞS, 51/278).**

Bezazistan ve dükkânların kirası 393,5 guruş	Ak değirmen ve kara değirmen ve tarakçı bazarında ve sa'ir dükkânların kirası 162 guruş	Paşa Hanı kirası 140 guruş	Tuffahiye Hamamı kirası 100 guruş
Hayasız değirmeninin kirası 60 guruş			
Toplam 1.015,5 guruş			

Tablo 5: **1702 Yılına Ait Gelirler (GŞS, 54/143-144).**

Bezazistanda dükkânların kirası	Han kirası 140 guruş	Paşa hamamı kirası 180 guruş	Tuffahiyye hamamı kirası 100 guruş

398 guruş			
Hayasız değirmeni kirası 80 guruş	Cağdadin değirmeni kirası 8 guruş	İki kapılı han kurbundaki 2 dükkân kirası 12 guruş	Paşa hanı kurbundaki 12 dükkân 24 guruş
Akça bazarında vâki‘19 dükkân kirası 20 guruş	İplikçi bazarı kurbunda kasap dükkânı ve fırın kirası 20 guruş	Taht-i kal‘ada 3 adet berber dükkânı 18 guruş	Taht-i kal‘ada 6 adet na‘labend dükkânı 26 guruş
Bez bazarında vâki‘9 adet dükkân 22 guruş			
Toplam 1.080 guruş			

Tablo 6: **1714 Yılına Ait Gelirler (GŞS, 65/275).**

Bezazistanda vâki‘ dekâkîn icâresinden 349 guruş	Bezazistandan taşra taht-ı Kal‘ada ve Tarakçı ve bez bazarında olan dekâkîn icâresinden 135 guruş	Paşa hanı icâresi 80 guruş	Paşa hamamı icâresi 100 guruş
Tuffahiye hamamı icâresi 65 guruş	Hayasız değirmen icâresi 45 guruş	Hakir kara değirmen der-yed Sümbül Efendi 10 guruş	Çıkrak değirmen der-yed şafî‘i müftüsi 4 guruş
Toplam 788 guruş			

Tablo 7: **1722 Yılına Ait Gelirler (GŞS, 73/263).**

Bezazistan kirası 400 guruş	Dekâkîn kirası 140 guruş	Paşa hamamı kirası 100 guruş	Paşa hanı kirası 90 guruş
Tuffahiye hamamı kirası 67 guruş	Hayasız değirmeni kirası 50 guruş		
Toplam 847 guruş			